

Երեսնամյա այսպես

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇՆԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐՈՒ

**Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ
ՈՒՂԵՐՁԸ
ՄԱՐՏԻ 8-Ի՝
ԿԱՆԱՆՉ ՏՈՆԻ
ԱՌԻԹՈՎ**

Լուստ Խորան Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից հայրապետական Մեր օրհնությունն ենք բերում բոլոր կանանց եւ շնորհավորում Մարտի 8-ի տոնական առիթով:

Նշանակալի այս տոնը եւս մեկ առիթ է վերաթեւորելու մեր ժողովրդի կյանքում կանանց՝ մեր մայրերի, քույրերի ու դուստրերի անուրանալի դերակատարությունը: Դարեր շարունակ հայ կինն է ոգեշնչել ու խանդավառել մեր քաջորդիներին՝ չնահանջող արիությամբ մարտնչելու մեր հայրենիքի, նվիրական մեր ընտանիքների, ազգային ու հոգեւոր սրբությունների պահպանման համար:

Սիրելիներ, Մեր մաղթանքն է, որ հարատեւ եւ ամուր մնաք սիրո ու նվիրումի ձեր կատարյալ առաքինության մեջ, որովհետեւ այս շնորհներն են աղբյուրը երջանկության, ստեղծագործության եւ կյանքի առաջընթացի, գոյության գրավականը՝ ընտանիքի, ազգի եւ պետության: Նոր հաջողություններ ենք մաղթում ընտանեկան, ազգային ու պետական կյանքում ներդրվող ձեր նվիրական ջանքերին եւ իրականացում ձեր բարի խղճերին:

Աղոթում ենք, որ Բարձրյալ Աստված Սուրբ Հոգու շնորհները հեղի ձեր եւ ձեր ընտանյաց անդամների կյանքից ներս, պարզեւի երջանիկ եւ ուրախ կյանքի տարիներ՝ Իր Սուրբ Աջի հովանու ներքո խնամելով եւ պահպանելով ձեզ, շնորհելով բոլոր օրհնություններ եւ ամենայն բարիք:

«Շնորհք, սէր եւ խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ, ընդ ամենեւեւեանդ. Ամէն»:

Օրհնությամբ՝

**ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ**

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի շնորհավորագիրը Հայաստանի Հանրապետության նորընտիր նախագահին

Մարտի 2-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը շնորհավորագիր է հղել տիար Արմեն Սարգսյանին՝ Հայաստանի Հանրապետության չորրորդ նախագահի պաշտոնում ընտրվելու կապակցությամբ: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի շնորհավորական նամակում ասված է.

«Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից բերում ենք հայրապետական Մեր շնորհավորանքներն ու օրհնությունը ձեզ՝ Հայաստանի Հանրապետության նախագահի պաշտոնում ընտրվելու կապակցությամբ:

Դուք ստանձնում եք նախագահի պաշտոնը ազատ ու անկախ մեր պետության նորագույն պատմության այնպիսի մի ժամանակաշրջանում, երբ մեր երկիրն անցում է կատարում կառավարման նոր համակարգի՝ լի առաջընթացի նոր հույսերով ու սպասումներով:

Ուրախ ենք, որ այս ճանապարհին մեր

ժողովուրդը նախագահի պաշտոնը վստահում է ձեզ, ով ունի կառավարման հարուստ փորձառություն, լայն ճանաչում ու հեղինակություն ինչպես միջազգային ասպարեզում, այնպես եւ հայրենաքնակ ու աշխարհասփյուռ մեր ժողովրդի ընդարձակ շրջանակներում:

Բարձրյալի գորակցությունը եւ առաջնորդությունն ենք հայցում ձեզ, մեծարգո՝ նախագահ, որպեսզի Ձեր նախագահության տարիները նորանկախ մեր երկրի պատմության մեջ արձանագրվեն որպես խաղաղության ու անվտանգության ամրապնդման, առաջընթաց ձեռքբերումների եւ ազգային միասնականության ու համերաշխության գորացման շրջան»:

Վեհափառ Հայրապետը Նաեւ մաղթել է, որ բարին Աստված ամենառատ Իր շնորհներով օրհնի ընտրյալ նախագահին եւ արդյունաշատ կյանքի քաջառողջ ու երջանիկ երկար տարիներ պարգեւի նրան:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ՀՀ-ում Բրազիլիայի նորանշանակ դեսպանին

Մարտի 12-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում ընդունեց Հայաստանի Հանրապետությունում Բրազիլիայի Դաշնային Հանրապետության նորանշանակ արտակարգ եւ լիազոր դեսպան Մենդոսա Սանկտոսին եւ նրա տիկնոջը՝ Սիմոնե Հագե-Նաուեր Ռոզաստի Սանկտոսին:

Նորին Սրբությունը շնորհավորեց դեսպանին նշանակման կապակցությամբ՝ մաղթելով նրան արդյունավոր առաքելություն Հայաստանում: Վեհափառ Հայրապետը կարեւորեց հայ-բրազիլական կապերի ամրապնդումը եւ գործակցության հետագա խթանումը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը գոհունակությամբ անդրադարձավ Բրազիլիայի դեսպանության հետ Մայր Աթոռի սերտ կապերին:

Հայոց Յովկապետը վերհիշեց Բրազիլիա կատարած իր հովվապետական այցելությունները՝ նշելով, որ մեծապես տպավոր-

ված է Բրազիլիայի ժողովրդի գորեղ հավատքով: Գարեգին Բ Կաթողիկոսը Նաեւ ուրախությամբ արձանագրեց, որ Բրազիլիայի հայությունը՝ իբրեւ կայացած համայնք, իր կարեւոր ներդրումն է բերում երկրի առաջընթացին՝ ըստ արժանվույն գնահատվելով իշխանությունների կողմից:

Այնուհետեւ նորանշանակ դեսպանը Գարեգին Բ Վեհափառին ներկայացրեց առաջիկա իր ծրագրերը, որոնցով պիտի ջանա ավելի ճանաչելի դարձնել Հայաստանը Բրազիլիայում:

Զրույցի ընթացքում դեսպանը կարեւորեց հայ-բրազիլական մշակութային եւ տնտեսական կապերի զորացման ուղղված միջոցառումների իրականացումը, լուսաբանություններ տվեց Բրազիլիայի ժողովրդի հոգեւոր կյանքի վերաբերյալ:

Հանդիպմանը ներկա էր Մայր Աթոռի արտաքին հարաբերությունների եւ արարողակարգի բաժնի տնօրէն Նաթան արք. Հովհաննիսյանը:

Վարդապետական թեզի պաշտպանություն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում

Մարտի 1-ին, օրհնությամբ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Շայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում տեղի ունեցավ վարդապետական թեզի պաշտպանություն:

Մասնավոր վարդապետական աստիճան ստանալու համար «Քահանայության եւ քահանայագործության կանոնական-եկեղեցական ընկալումները միջնադարյան Հայաստանում» ըստ «Կանոնագիրք Հայոց»-ի» վերնագրով թեզ պաշտպանեց Մայր Աթոռի միաբան Երեմիա աբղ. Աբգարյանը:

Հանձնախումբը նախագահում էր Տավուշի թեմի առաջնորդ Բագրատ

եպս Գալստասյանը: Հանձնախմբի անդամներից ներկա էին Շիրակի թեմի առաջնորդ Միքայել եպս Աջապահյանը, Երեւանի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ մայր եկեղեցու հոգեւոր տեսուչ, ԵՊՀ աստվածաբանության ֆակուլտետի դեկան Անուշավան եպս Ժամկոչյանն ու Մայր Աթոռի հոգեւոր-կրթական հաստատությունների վերատեսուչ Գեորգ եպս Սարոյանը:

Պաշտպանության սկզբում ներկաներին ողջունեց հանձնախմբի նախագահ Բագրատ սրբազանը: Այնուհետեւ թեզի վերաբերյալ գրախոսությամբ ելույթ ունեցավ փ. գ. դ. Հակոբ Զեոսեյանը: Ապա հայր Երեմիան ներկայացրեց իր վարդապետական թեզը եւ ընտրված կյուրթի այժմեականությունը՝ պատասխանելով նաեւ հանձնախմբի անդամների եւ ներկաների հարցերին:

Հավարտ բանավոր պաշտպանության՝ քննիչ հանձնախումբը դրական եզրակացություն տվեց կատարված աշխատանքի առնչությամբ եւ արժանի համարեց Երեմիա աբղ. Աբգարյանին շնորհել մասնավոր վարդապետության աստիճան:

Վարդապետական թեզի պաշտպանությանը ներկա էին Մայր Աթոռի միաբաններ, Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանի սաներ եւ այլ հրավիրյալներ:

Առաջիկա օրերին, Ամենայն Հայոց Հայրապետի օրհնությամբ, ձեւավորված ավանդության համաձայն, Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցում կկատարվի մասնավոր վարդապետական աստիճանի տվչության արարողությունը:

Լրատվական կյուրթերը՝
ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ ՍՈՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՎՈՐԳԻ

ՏԻՐՈՋ ՎԵՐՋԻՆ ԱՂՈԹՔԸ ԿԵՐՊԱՐՎԵՍԱՏՈՒՄ

Խորհուրդը

Մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի երկրային կյանքի վերջին երեք տարիների տնօրինությունների շարքում առանձնակի խորհուրդ ու նշանակություն ունի Նրա՝ խաչ բարձրանալու առաջընթաց շաբաթը, որ Եկեղեցում կոչվում է Ավագ շաբաթ, իսկ Ավագ շաբաթվա օրերի մեջ՝ թերեւս Ավագ հինգշաբթին: Հիսուսը Ոսնկվայի եւ Հաղորդության խորհուրդների հաստատումից հետո այդ օրը Գեթսեմանի կոչվող այգում առաքյալներին, ուստի նաեւ մեզ, սովորեցրեց մարդու հոգեւոր կյանքի խիստ կարեւոր, առանցքային գործոններից մեկը՝ ճիշտ աղոթելու սկզբունքը, որի հիմքը դրել էր արդեն՝ Տերուսական աղոթքը (տե՛ս Մատթ. 2 10-14) որպես Աստծո հետ հաղորդվելու բուն սկիզբ հաստատելով:

Իսկ ի՞նչ է աղոթքը: Աղոթքը մեր անկեղծ գրույցն է մեր երկնավոր Հոր հետ այն պարագայում, երբ անվերապահորեն հավատում ենք Նրա գոյությանը, հավատում ենք, որ Նա մեզ լսում է եւ անսում մեր ձայնին: Աղոթքի միջոցով մեր երախտագիտությունը, սերն ու նվիրումն ենք արտահայտում առ Աստված, ընդունում մեր անքակտելի կապվածությունն ու կախվածությունը Նրանից: Աղոթքը մեր անսակարկ վստահությունն է՝ մեր խնդրանքը կատարելու կամ չկատարելու Նրա արդար տնօրինության հանդեպ, Նրանից՝ մեր գիտակցված եւ չգիտակցված մեղքերի եւ սխալների ներման ակնկալումը՝ անպայմանորեն Նրա կամքի գերակայությամբ, քանզի վստահ ենք, որ թեպետ մեզ համար Նրա գործերն անքննելի են, սակայն կամքն արդար է, սերը՝ անշահախնդիր: Մեր Տեր Հիսուսը հավաստիացնում է. *«Խնդրեցե՛ք Աստծուց, եւ Նա կտա ձեզ, փնտրեցե՛ք եւ կգտնեք, բախեցե՛ք, եւ կբացվի ձեր առաջ, որովհետեւ, ով որ ուզի, ստանում է, ով որ փնտրի, գտնում է, եւ ով որ բախի, նրա առաջ կբացվի: Ձեզանից ո՞վ է այն մարդը, որից իր որդին եթե հաց ուզի, միթե քա՞ր կտա նրան, եւ կամ եթե ձուկ ուզի, միթե օ՞ճ կտա նրան: Արդ, եթե դուք, որ չար եք, գիտեք ձեր որդիներին բարի պարգևներ տալ, որքա՞ն եւս առավել ձեր Հայրը, որ երկնքում է, բարիքներ կտա նրանց, որ Նրանից ուզում են»* (Մատթ. Է 7-11): Նաեւ՝ *«Եվ երբ աղոթես, չլինե՛ս կեղծավորների նման, որոնք սիրում են ժողովարաններում եւ հրապարակների անկյուններում աղոթքի կանգնել, որպեսզի մարդկանց երեւան»* (Մատթ. 2 5):

Ուստի, երբ ինքնամոռաց աղոթում ենք, ընդունում ենք, որ Նա մեր երկնային Հայրն է, որ մենք Նրա օգնության կարիքն ունենք, որ առանց Նրա աջակցության անգոր ենք ու տկար, անկարող ու անօգնական, մտքով՝ թերի, հոգով՝ անկրողով, ընդունում եւ գիտակցում ենք, որ մենք Նրա ամբողջության անքակտելի մասն ենք՝ որպես որդիներ՝ Նրա հարատեւության, իսկ Նա՝ մեր ժամա-

նակավոր երկրային կյանքի յուրաքանչյուր ակնթարթի մեջ:

Հայտնի է, որ ամենից շատ մենք աղոթում ենք, երբ դժվարությունների մեջ ենք, երբ տկարություններ ունենք, երբ երկյուղն է պատում մեզ, երբ հանդիպում ենք տարբեր փորձությունների, երբ մեզ դավաճանում են, անշահախնդիր սիրո դիմաց՝ ատում, բարությունը փոխհատուցում չարությամբ ու դաժանությամբ, երբ խիստ տագնապների ու տրտմության մեջ ենք: Հենց այսպիսի հոգեվիճակում էր գտնվում նաեւ Տերը՝ Աստծո Որդին, հայտնի գատկական ընթրիքից հետո:

Ինչպես վերը նշեցինք, Ավագ հինգշաբթի օրը՝ Խորհրդավոր ընթրիքից հետո, *«Հիսուսը, ըստ իր սովորության, ելավ գնաց Ձիթենյաց լեռը. Նրա հետեւից գնացին եւ աշակերտները»:* Ղուկաս ավետարանչի այս խոսքերը վկայում են, որ Տերը հաճախ էր գնում այդ վայրը՝ անհրաժեշտ առանձնության, մտորումների կամ աղոթելու համար, ասել է թե՛ Հոր հետ հաղորդակցվելու, աշխարհի մակերեսայնությունից կտրվելու եւ տիեզերական Գերբանակության հետ ներդաշնակվելու մղումով:

Օրն արդեն հասնում էր ավարտին, եւ ըստ Մատթեոս ավետարանչի՝ Տերն աշակերտներին ասաց. *«Դուք ամենքդ այս գիշեր իմ պատճառով գայթակղվելու եք, որովհետեւ գրված է, թե՛ հովվին պիտի հարվածեմ, եւ հոտի ոչխարները պիտի ցրվեն...»:* Այստեղ մեքերենք Հովհ. Ծործորեցու մեկնությունը.

«... կարո՞ղ եք խմել այն բաժակը, որ ես խմելու եմ, կամ մկրտվել այն մկրտությամբ, որով ես մկրտվելու եմ: Եվ մի մկրտություն ունեմ մկրտվելու, եւ ինչպե՛ս եմ շտապում, որ կատարվի» (Մարկ. Ժ 38): Մկրտության խորհուրդն իմանալուց հետո հասկանալի է, թե ինչու էր Հիսուսն իր մահը մկրտություն կոչում, քանզի ինչպես մկրտության ավագանից ծնվում է նոր մարդը, այնպես էլ մարմնավոր կյանքի վախճանը դուռ է բացում Սուրբ Հոգով վերածնված հոգու կյանքի համար, եւ Տերը կամենում էր օր առաջ բազմել Հոր կողքին՝ Երկնային արքայության մեջ՝ երկրի վրա իր առաքելությունն ավարտած համարելով:

Ուսուցչի խոսքերը լսելով՝ *«Պետրոսը պատասխանեց եւ ասաց Նրան. «Թեպետ եւ ամենքը Զո պատճառով գայթակղվեն, սակայն ես չեմ գայթակղվի»:* Հիսուսը նրան ասաց. *«Ճշմարիտ եմ ասում քեզ, որ այս գիշեր, դեռ աքաղաղը չկանչած, երեք անգամ ինձ պիտի ուրանաս»:* Ինչո՞ւ. երեք անգամ: Հայտնի է, որ դեռեւս Հիսուսի երկրային կյանքի ժամանակներում հրեաները երեք անգամ էին կանգնում աղոթքի: Առաջինը աղոթում էին Աբրահամի Աստծուն, երկրորդը՝ Իսահակի, երրորդը՝ Հակոբի: Ուստի, ամենայն հավանականությամբ, կարելի է ենթադրել, որ Տերը կամենում էր ասել, որ Պետրոսը պիտի ուրանար Աբրահամի, Իսահակի եւ Հակոբի Աստծուն: *Պետրոսը Նրան ասաց. «Թե Զեզ հետ մեռնել իսկ ինձ հասնի, քեզ չեմ ուրանա»:* Նույնը ասացին բոլոր աշակերտները: *Ապա նրանց վերցնելով՝ գնաց մի վայր, որ Գեթսեմանի էր կոչվում, եւ նրանց ասաց. «Նստեցե՛ք այստեղ, մինչեւ որ գնամ աղոթեմ»:* Եվ իր հետ վերցրեց Պետրոսին եւ Չեբեդեոսի երկու որդիներին՝ Հակոբոսին ու Հովհաննեսին, այսինքն՝ այն **երեքին**, ովքեր Տիրոջ փառքին հաղորդակից եղան Թաքոր լեռան վրա, ովքեր ականատես եղան, թե ինչպես Տերը հարություն տվեց Հայրուսի մեռած աղջկան: Հիսուսի ընտրությունն ամենեւին պատահական չէր. նրանք երեքն էլ իր սիրելի աշակերտներն էին՝ ավագ, միջին եւ կրտսեր տարիքային խմբի, երեքն էլ՝ ձկնորս, երեքն էլ՝ Ուսուցչի կողմից արժանացած խորհրդանշական անվանումների. Պետրոսը՝ Վեմ, իսկ Հակոբոս եւ Հովհաննես եղբայրները՝ Բռաներգես, որ արամերեն նշանակում է «ամպրոպի որդիներ»՝ թերեւս նրանց տաքարյուն կամ կրքոտ բնավորության համար: *Շարունակությունը՝ էջ 4*

«Չաքարիայի մարգարեությունն (տե՛ս Չաք. ԺԳ 7) Է հիշատակում, որպեսզի ցույց տա, որ կատարվողն (աստվածային) տնօրինություն է, որի մասին մարգարեները նախապես կարապետեցին: Միեւնույն ժամանակ հորդորում է (աշակերտներին) միշտ ուշադրություն դարձնել (Սուրբ Գրքում) գրվածներին, այլեւ ցույց տալիս, որ Աստծո կամքով է խաչվելու, եւ հայտնում, որ (Ինքն) օտար չէ Հին (ուխ-

Սկիզբը թիվ 1-4

Արդարեւ մեզ պետք էր ճիշտ այսպիսի մի քահանայապետ՝ սուրբ, անմեղ, անարատ, զատուած մեղավորներից եւ բարձրացած ավելի վեր, քան երկինքները...

Թուղթ Երապեցիներին, Է 26

Էջմիածին քաղցրիկ անուն, շքեմարան շնորհաց, գի դու ես մայր գորովագույ՜... Բերկրութիւն մօրն՝ է որդւովք յիրաւի:

Սիմեոն Երեւանցի

Ուսուցչի գործն իր կոչումը համարող Լեւոն-Կարապետ Պալճյանին հոգեւորական դառնալու հարցում համոզող պատվիրակներից մեկը ժամանակին հանգստացրել էր նրան. «Եղբայր, հիմա դու հոգեւորական եղիր, առաջնորդ կարգվիր, պատերազմից հետո կրկին վերադարձիր քո ուսուցչությանը» (Պապիկյան Յ., Փայստյան Չ., Ոգեղեն կյանք, Ս. Էջմիածին, 1998, էջ 13):

Սակայն երիտասարդ ուսուցիչ-հոգեւորականի համար Աստծուն ծառայելը զուգակցվել էր ցկյանս ժողովրդին ծառայելու նվիրումով:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՎԱՉԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆԻ ԱՉԳԱՊԱՀՊԱՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Նվիրվում է Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետի ծննդյան 110-ամյակին

Ահա այսպիսի ազգաշեն ու հայրենա-վեր Կաթողիկոսի էր սպասում Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում Լուսավորչի թափուր մնացած գահը, որի ծանր ու տխուր վիճակն աչքերը փակելիս տազնապով արձանագրել էր երջանկահիշատակ Գեւորգ Զ Զորեքչյան Կաթողիկոսը՝ կցկտուր, բայց ողբերգական երեք բառով՝ «Մե՛ղք է Էջմիածինը» (Վազգեն Ա, Հայրապետ Հայոց, Գիրք չորրորդ (կոնդակներ, քարոզներ, ելույթներ), Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1983, էջ 95), «Մե՛ղք է սուրբ Էջմիածինը», հատված Հայոց Հայրապետի ճառից՝ արտասանած իր ծննդյան յոթանասունամյակի հանդիսավոր նիստին, 2. 10. 1978):

Նման արտահայտության համար նա շատ պատճառներ ուներ:

Մայր Աթոռի նյութական վիճակը ստալինյան բռնություններ հաղթահարող Մայր Աթոռին այնպիսի ծայրահեղության էր հասցրել, որ 1954-ի մայիսին Գերագույն հոգեւոր խորհուրդը նախագահող Վահան արք. Կոստանյանը, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեւորգ Զ Զորեքչյանի հուղարկավորության ծախսերի համար մտահոգված, նամակ է գրում Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահին, խնդրում է Էջմիածինը դրամական ծանր վիճակից հանելու միջամտություն անել, օգնել կազմակերպելու Կաթողիկոսի հոգեհանգիստը:

Կաթողիկոսի հուղարկավորությունը կատարվեց անշուք ու ոչ մարդաշատ պայմաններում:

Խրուչչովյան ժամանակները, թվում էր, առանց վայրագությունների էին, սակայն սոցիալիզմից հետո կոմունիզմ կերտող պետության «թիվ մեկ թշնամին», թեեւ ոչ ուղղակիորեն, դեռ մնացել էր Եկեղեցին:

1954-ի հուլիսի 7-ին ԽՄԿԿ կենտկոմի առաջին քարտուղար Ն. Խրուչչովը որոշում է հրապարակում՝ «Գիտաաթեիստական պրոպագանդայում խոշոր թերությունների եւ նրա բարելավման միջոցառումների մասին»։ համաձայն որի՝ խստացվում էր վերահսկողությունը Եկեղեցու եւ նրա սպասավորների հանդեպ: Սովետական Միության բոլոր երկրներում ստեղծված աթեիստական գաղափարախոսությունը պրոպագանդող կազմակերպությունները ջանք ու եռանդ չէին խնայում՝ տիրող ռեժիմին ծառայելու համար:

Այս պայմաններում Մայր հայրենիքում աշխատանքներ էին տարվում կաթողիկոսական թափուր գափի արժանի ժառանգորդ գտնելու համար:

Երկրի ներքաղաքական իրավիճակը Հայ Առաքելական Եկեղեցու անտեսված ու սակավաթիվ սպասավորների մեջ կաթողիկոս-առաջնորդի թեկնածության համար արժանավոր որեւէ մեկին տեսադաշտում չէր թողել: Ս. Էջմիածինը գրավիչ չէր նաեւ արտասահմանյան հոգեւորականության համար, ովքեր քաջատեղյակ էին, որ Մայր հայրենիքում օրեցօր ուժեղանում էր աթեիստական քարոզչությունը, Եկեղեցու դեմ պետության կողմից ծավալվում էր շարժում՝ իրավունքների սահմանափակումների տեսքով:

Կաթողիկոսական գահակալի թեկնածության համար շրջանառվում են արտասահմանյան մի շարք թեմերի հոգեւորականների անուններ, որոնցից էր Երուսաղեմի Նվիրապետական աթոռից Եղիշե արք. Տերտեյանը: Նա մերժում է առաջարկությունը՝ նրբանկատորեն դիտարկելով, թե. «Էջմիածնում ուժեղ կաթողիկոսի

կարիք ներկայումս չի զգացվում, քանի որ կաթողիկոսը շրջապատված է քաղաքականությունից լավ հասկացող պետական գործիչներով, ովքեր որեւէ պահին կարող են օգնել, ուղղություն տալ կաթողիկոսին...» (Վավերագրեր Հայ Եկեղեցու պատմության, Գիրք ԺԶ, Վազգեն Ա Պալճեան. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս (1955-1994), Եր., «Մուղնի», աշխ. Գ. Յասիրճեանի, 2008, էջ 93):

Շարունակությունը՝ էջ 5

ԻԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆ (1809-1848)

Սկիզբը՝ թիվ 4

1939 թ. Աբովյանի կյանքում կարող էր կատարվել մեկ էական փոփոխություն: Նրան հայտնի է դառնում, որ Կազանի համալսարանում բացվելու է արելեագիտական ամբիոն, դասավանդվելու են հայագիտական առարկաներ, եւ մրցույթ է հայտարարված՝ ամբիոնի վարիչի պաշտոնի թափուր տեղի համար: Ինքն էլ է մասնակցում մրցույթին՝ ուղարկելով իր լեզվաբանական երկու աշխատությունները՝ «Նախաշավիղ կրթությանց հայկազյան լեզվի» եւ «Քերականություն ռուսաց վասն հայոց»: Սակայն Պետերբուրգի կայսերական ակադեմիայի արելեագիտության ամբիոնի վարիչ, Նշանավոր արելեագետ Մարի Բրոսսեն, ում կարծիքի էին ուղարկել Աբովյանի աշխատությունները, դրսեւորում է ոչ կայուն երկակի դիրքորոշում. նա մի կողմից բարձր է գնահատում Աբովյանի գործունեությունն ու աշխատությունները, մյուս կողմից՝ անհամաձայնություն հայտնում Աբովյանի այն ճիշտ տեսակետին, թե վերջին ժամանակներում գրաբարը վերածվել է հայության մտավոր զարգացումը խոչընդոտող գործոնի, եւ դա է հայության մտավոր հետամնացության պատճառը: Նա նրբորեն մերժում է Աբովյանի թեկնածությունը՝ պատճառաբանելով, թե ավելի նպատակահարմար է առաջադեմ հայացքների տեղ, աշխարհաբարի նախանձախնդիր Աբովյանի գործունեությունը հայրենի միջավայրում. թող իր ջանքերը ներդնի ազգակիցներին մայրենիով դաստիարակելու ազգանվեր գործում: Իսկ Կազանի համալսարանի հայա-

գիտության ամբիոնի վարիչի պաշտոնն ստանձնում է Ստ. Նազարյանը: Դժվար է գնահատել անվանի արելեագետի այս դիրքորոշումը, սակայն չենք կարող կռահել, թե որքանով արդյունավետ կլինեի Աբովյանի գործունեությունը Կազանում, մինչդեռ նրա թիֆլիսյան գործունեությունը հայտնի է իր արգասավորությամբ:

Թիֆլիսյան հինգ տարիները՝ 1838-43 թթ., ամենից բեղմնավորն էին Աբովյանի ստեղծագործական կյանքում: Այս ընթացքում է նա գրել իր գլխավոր ու լավագույն գործերը: Սակայն նա հաճելի գործիչ չէր ցարական պաշտոնեության համար: Լուսամիտ այդ անհատականության շուրջ գնալով թանձրանում էին ամպերը, խստանում հալածանքները եւ Վրաստանի հայաշատ մայրաքաղաքում Աբովյանի ապրելն ու գործելը դարձնում անկարելի: Նա տեղափոխվում է Հայաստան եւ 1843 թ. ստանձնում Երեւանի նահանգի գավառական դպրոցների տեսչի պաշտոնը: Հալածանքներն ավելի են խստանում: Մանավանդ երբ Հայկական մարզ վարչատարածքային միավորի կարգավիճակը փոխվում է, եւ մարզի փոխարեն ստեղծվում է ավելի սահմանափակ լիազորություններով Երեւանի նահանգը, ու պաշտոնանկ է արվում մարզի վերջին կառավարիչ, կայսերապետի ասպետ, Աբովյանի մտերիմ ղեկավոր Աղաֆոն Սմբատյանի եղբայրը՝ Գեւորգ Սմբատյանը: Խ. Աբովյանը համոզվում է, որ զուր էին քրիստոնյա ռուս մեծ տերության հովանու ներքո հայոց ինքնուրույն եւ անկախ պետականություն ստեղծելու եւ հայ-

Գործ՝ Եղ. Խաթեկյանի

րենիքի վերածնության իր երբեմնի պատրանքները: Նրա անձի դեմ դավադրություններ են հյուսում, ցարական պաշտոնյաներն ամեն առիթով նվաստացնում են նրան, մատնում հուսահատության:

Ներսես Ե Աշտարակեցին, ով արդեն ընտրվել էր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Աբովյանի միակ հեւարանն էր, որին նա հայտնում էր իր մտահոգությունները: Ցարական պաշտոնյաները ցուցադրաբար մերժել էին դպրոցի ամավերջի հանդիսությունը ներկա գտնվելու՝ Աբովյանի հրավերը: Սակայն ներկա եղած Կաթողիկոսը հիանում է աշակերտների պատրաստվածությամբ, խոստանում նրանցից տասը լավագույններին Մայր Աթոռի միջոցներով ուղարկել արտա-

սահման՝ կրթությունը շարունակելու, սակայն հոգեւոր խորհուրդը գերադասում է այդ միջոցներով վանքի գումշներին ամռան շոգերին սառը ջրում զովանալու համար լճակներ պատրաստել: Հոգեական բարդ ճգնաժամը գնալով խորանում է: Թիֆլիսում լույս տեսնող ռուսերեն թերթերից մեկում նա 1847 թ. մի անստորագիր հոդված է տպագրում Էջմիածնի հոգեւոր բարձր դասի եւ հենց Կաթողիկոսի դեմ՝ խստագույնս դատապարտելով գումշների «բարեկեցությունը» հայ երեխաների կրթությունից գերադասելու արտառոց երեւույթը: Նա համարձակորեն դատապարտել է նաեւ Կովկասի ռուսալեզու լրագրերի՝ անընդհատ հուլովող ստահող լուրերն ու կեղծավոր քաղաքականությունը, որոնք տարփողում էին բացարձակ մի սուտ, թե իբր Արեւելյան Հայաստանի հայությունը, Ռուսաստանի տիրապետության տակ անցնելով, ապրում է երա-

նության ու փառքի մեջ: «Ինչո՞ւ են խաբում մեզ Կովկասի կեղծավոր լրագրերը,- գրել է նա,- թե մեր ազգը փառքի ու բարեբախտության մեջ է, որ իրականում օդածայն շռիւղ է միայն»: Իրականում նա թեեւ փրկվել էր ֆիզիկական բնաջնջումից, սակայն եւնթարկվում էր հոգեւոր բռնաճնշումների եւ ազգային արժանապատվության ոտնահարումների ու մանավանդ մայրենի լեզվի կիրառման ոլորտների սահմանափակումների: Այս եւ այլ պատճառներով կյանքի վերջին տարիներին Աբովյանն ապրել է հոգեկան խոր ճգնաժամ եւ ունեցել դժգոհության ջղածիզ դրսեւորումներ, որոնցից մեկն էլ հիշյալ հոդվածն էր:

Շարունակությունը՝ էջ 5

Սկիզբը՝ թիվ 2, 4

1912-ին Թեքեյանը նորից է անցնում խմբագրական գործի՝ «Լուսարձակում», որը շուտով միանում է «Արեւելքին»:

1913-ին ուսուցչություն է անում Կ. Պոլսի Նոր դպրոցում եւ Զինդիյան վարժարանում, վարում Ազգային հիվանդանոցի գրասենյակի տեսչությունը, իր մասնակցությունը բերում Կեդրոնական վարժարանի հիմնադրման 25-ամյակին նվիրված միջոցառումներին: Դ. Վարուժանի, Ահարոնի, Զ. Ճ. Սիրունու եւ մի շարք այլ մտավորականների հետ հիմնում է «Աստեղատունը» (ատենապետ է ընտրվել Կոմիտասը), որը, սակայն, ունենում է ընդամենը մի քանի նիստ եւ դադարում է գործելուց: Ստեղծագործական առումով եւս տարին արդյունավետ էր. բավական է ասել, որ նա գրում է իր լավագույն գործերից մեկը՝ «Տաղ հայերեն լեզուին» բանաստեղծությունը. «Մրգաստանի՝ մը նման կը սիրեմ քեզ, Զայ՛ Լեզու...»:

1913-ի սեպտեմբերին Թեքեյանը մեկնում է Կեսարիա եւ հիևզ ամիս զբաղեցնում Սուրբ Կարապետ վանքի վարժարանի տեսչի պաշտոնը: Այդ օրերի ապրած իր հուզումների ու գործունեության մասին Թեքեյանը գրեց «Կեսարիա» օրագրություն-հուշագրությունում, որը տպագրվեց տարիներ անց՝ 1921 թ., Կ. Պոլսի «Ժողովուրդի ձայնը - Ժամանակ» թերթում եւ որը 2016-ին, Գր. Պըլտյանի ջանքերով, ա-

ԱՆԴՈՒՆԴԻ ԵՎ ԵՐԿՆՔԻ ՄԵՋ ԱՌԿԱՆ ՄԻ ԿՅԱՆՔ

Նվիրվում է Վահան Թեքեյանի ծննդյան 140-ամյակին

ռանձին գրքով լույս ընծայվեց Ստամբուլում:

Կ. Պոլսի Ազգային երեսփոխանական ժողովը 1914-ի սկզբին Թեքեյանին ընտրում է իր մնայուն լիազոր ներկայացուցիչը Երուսաղեմի պատրիարքարանում: Մինչ մեկնելը Թեքեյանը մոտ երեք ամիս մնում է Կ. Պոլսում, ողջունում է Կ. Չարյանի կողմից հիմնադրված «Մեհյան» հանդեսի հռչակած գրական հանգանակը, որը նպատակ ուներ արտահայտել հայ ոգին, մշակել «կենսասնորոգ պատվաստումով մը հայ լեզուն», «Չուտ գրականությունը հեռու պահել քաղաքականութեն եւ լրագրութեն» (*տե՛ս «Մեհեան», Կ. Պոլիս, 1914, թիվ 1*): Ու թեեւ Թեքեյանի անձի շուրջ հակառակորդների կողմից մղվում էին «անորակելի» պայքարներ, այնուամենայնիվ նույն թվականի ապրիլի վերջերին նա ճանապարհ է ընկնում եւ մայիսի 6-ին հասնում Երուսաղեմ:

Կատարված եղծարարությունների հետեւանքով միաբանությունը երկպառակտվել էր: Թեքեյանը պետք է հանդարտեցներ այդ կռիվը, որ վարվում էր վանքում՝ «խարազանով ու գաւազանով», իրականացնել Ազգային ժողովի ընդունած՝ վանքի նոր կանոնագրի կիրառումը, կատեցներ այն մսխումները, որոնք կատարվում էին շահամոլ վարդապետների կողմից: Սակայն կրոնավորների մի մասը թույլ չի տալիս Թեքեյանին իրականացնել իր պարտականությունները, որի պատճառով կողմերի միջեւ առաջանում են սուր հակասություններ: Բախումն այնքան մեծ է լինում, որ Թեքեյանը նույն տարվա հունիսին հրաժարական է տալիս իր պաշտոնից եւ իր անձնական իրերը թողնելով Երուսաղեմում՝ մեկնում է Եգիպտոս՝ սպասելով Ազգային երեսփոխանական ընդհանուր ժողովի ատենապետ Գաբրիել Նորատունկյանի եւ Չավեն պատրիարքի նոր տնօրինություններին: Նույն տարվա օգոստոսի 2-ին սկսված Առաջին համաշխարհային պատերազմն այլեւս անհնարին է դարձնում Թե-

քեյանի վերադարձը: Այդ հեռացումը նրան ազատում է հայ մտավորականների խմբերի հետ դեպի Չանդըրիի անապատներն աքսորվելուց եւ եղեռնի զոհ դառնալուց: Այս շրջանում Թեքեյանի ծավալած ազգային, մանկավարժական, խմբագրական ու հասարակական բազմաբնույթ գործունեության մեջ առանձնակի երեւոյթ է դառնում 1914-ին Կ. Պոլսում տպագրված բանաստեղծությունների նրա երկրորդ գիրքը՝ «Յրաշալի Յարութիւն» վերնագրով (հեղինակի կողմից ժողովածուի վերջում դրված «Իբրեւ վերջաբան» հակիրճ գրությունում ասվում է, որ վերնագրի «հրաշալի» բառը, անշուշտ, «հրաշքով» կը նշանակէ»), որի հիմնական առաջադրանքը եղերական, բայց եւ ըմբոստ ներկայի պատկերմանն էր ուղղված: Գիրքը պետք է ունենար «Յարալեզք» վերնագիրը, սակայն տպագրվելուց առաջ Թեքեյանը փոխել է այն՝ պահպանելով հարության իմաստը: Ըստ Թեքեյանի՝ բանաստեղծությունը եւս մի «յարալեզ» է, որ կենդանություն պիտի տա ազգին, վերընձուղի նրա ազգային ու մարդկային արժեքները, բորբոքի հայրենասիրական հույզերն ու ապրումները, նրան մղի նվիրումների: Թեքեյանի գիրքը համահունչ էր այդ նույն տարիներին Տեղյանի գրած ու հրատարակած «Երկիր Նահիրի» շարքի արծարծած տրամադրություններին: Նույն ժողովուրդն էր ու նույն ճակատագիրը: Երկուսի գործերում էլ Զոգեւոր Զայաստանի փրկարար տեսիլը հայրենիքի գոյության խարսխի համարժեք ուներ, որի վրա պիտի կառուցվեին ազգի հավերժացման հիմքերը:

Պողոս Նուբար Փաշայի երաշխավորությամբ 1915-ին Թեքեյանը Միհրան Տամատյանի, Վահան Մալեգյանի եւ այլոց հետ դառնում է Զայ բարեգործական ընկերության եւ Ռամկավար ազատական կուսակցության օրգան «Արեւ» հասարակական-քաղաքական եւ գրական երկօրյա թերթի հիմնադիրը: Թեքեյանը թերթը խմբագրում է մինչեւ 1918 թ. (ընդհատումներով այն

խմբագրել է նաեւ 1926-31 թթ. եւ 1935-ից մինչեւ իր կյանքի վերջը՝ 1945-ը): Իր առաջին հոդվածներից մեկում Թեքեյանն այն միտքն է հայտնում, որ «Այնտեղ (Երկրում - Ա. Ա.) մեր արմատներուն կտրուիլը՝ մեզ ալ կսպանե այստեղ» (*տե՛ս «Արեւ», Կահիրե, 1915, հուլիսի 21*), իսկ նույն տարվա դեկտեմբերի 15-ի համարում գրում. «... այս մեկ տարին, որ անցավ, դարեր արժեք մեզի, դարերու արդյունքը սրբեց ու տարաւ Զայ կոչուող ազգի մեջէն»:

Այս շրջանում գրած իր հոդվածներից մեկում էլ այն միտքն է արտահայտում, որ ապրիլյան եղեռնը չպետք է դիտել զուտ ազգային կորուստների դիտակետով. այն մեծ չարիք է՝ ուղղված ողջ մարդկության դեմ, ու ոչնչացում՝ ամեն կառուցողականի ու գեղեցիկի:

1916 թ. սեպտեմբերի 7-ին Թեքեյանը կուսակցական հակառակորդների կողմից ենթարկվում է հարձակման, որի հետեւանքով գրկվում է իր աջ աչքից, ինչը բացասական հետք է թողնում նրա թե՛ անձնական, թե՛ ստեղծագործական ողջ կյանքի վրա:

Դաշնակցական եւ Ռամկավարական կուսակցությունների միջեւ պայքարն այնքան էր սրվել, որ հակառակորդ կուսակցությունը սպառնում էր Թեքեյանի մյուս աչքն էլ հանել:

1931-ին Շ. Շահնուրին Կահիրեից գրած՝ մայիսի 27 թվակիր իր նամակում Թեքեյանն ուշագրավ մի դեպք է պատմում իր դեմ կատարված այդ չարագործության վերաբերյալ: Լարված աշխատանքներից ու ծայրագույն հոգնածությունից հանգիստ գտնելու բաղձանքով Թեքեյանը փափագել է «աղուոր տեղ մը» գտնել, եւ Ալեքսանդրիայի հիվանդանոցներից մեկի առջեւից անցնելիս նրա մեջ միտք է առաջացել, որ իր ցանկացած «աղուոր տեղը» հիվանդանոցում պառկելը կարող է լինել. «... եւ 8 օր չանցած,- գրում է Թեքեյանը,- աչքս հանեցին, ու այդ հիվանդանոցը տարուեցայ» (Էջ 325):

Շարունակությունը՝ էջ 7

ՏԻՐՈՋ ՎԵՐՋԻՆ ԱՂՈԹՔԸ ԿԵՐՊԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

Սկիզբը՝ էջ 2

Երեքն էլ հավատում էին Նրա՝ Աստծո Որդի լինելուն. Պետրոսի մասին տե՛ս Մատթ. ԺԶ 13-20 համարներում, իսկ Չեբեդեոսի որդիներն առաջինն էին, որ խնդրեցին Տիրոջը՝ Երկնքի արքայությունում նստելու Նրա աջ եւ ձախ կողմերում, այսինքն՝ այս երեքն էին, որ անսակարկ ընդունեցին Ուսուցչի՝ Աստված լինելու հանգամանքը: Զավելենք նաեւ, որ Զովհաննես առաքյալին Զիսուսն առավել պատվեց՝ վստահելով նրան իր մոր խնամքը: «Գործք առաքելոց»-ից գիտենք նաեւ, որ այս երեքն էլ Զոգեգալստից հետո աչքի ընկան նաեւ իրենց բուռն քարոզչությամբ:

Եվ ահա Գեթսեմանի այգի մուտք գործելուն Զիսուսն իր հետ վերցրեց միայն վերոհիշյալ աշակերտներին: Աղոթքից առաջ «սկսեց տրտմել եւ տազնապել»: Այն ժամանակ նրանց ասաց. «*Յոգիս տխուր է մահու չափ. այստեղ մնացե՛ք եւ ինձ հետ հսկեցե՛ք*»: Եվ մի փոքր առաջ գնալով, կամ ինչպես Ղուկաս ավետարանիչն է ասում, «*մոտ մի քարընկեց*» (ԻԲ 41) հեռանալով, այսինքն՝ այնքան, որ իր աղոթքի խոսքերը լսելի լինեն երեքին էլ, այլապես մենք այսօր չէինք կարող խոսել այդ մասին, Զիսուսն «*ընկավ իր երեսի վրա, աղոթեց ու ասաց. «Յայր Իմ, եթե կարելի է, այս բաժակը թող ինձնից հեռու անցնի, բայց ոչ՝ ինչպես ես եմ կամենում, այլ՝ ինչպես Դու*»:

Ղուկաս ավետարանիչը հավելում է. «*Եվ Նրան երկնքից երեւաց մի հրեշտակ եւ ուժ էր տալիս Նրան. Նա տազնապի մեջ էր եւ ամբողջ հոգով էր աղոթում: Եվ Նրանից քրտինքը հոսում էր արյան կաթիլների նման՝ շիթ-շիթ գետնին*» (ԻԲ 43-44): Ընդգծված այս համեմատությունը խոսում է այն մասին, թե որքան տազնապ ու սարսափ էր ապրում Տերը՝ մոտալուտ մահից առաջ:

Ինչո՞ւ էր մեր Տեր Զիսուսն այդպես տազնապում ու սարսափում մահվան մտքից, սպասվող տառապանքներից ու չարչարանքներից: Գուցե մահն ընդունելու որոշման երկնտրանքի մեջ էր, գուցե այդ «բաժակը» ծանր էր իր համար: Ոչ՝ ամենեւին: Դա ընդամենը խոսում է Նրա մարդկային բնության ժամանակավոր թուլության մասին, կարճատեւ գայթակղության: Իսկ ահա աստվածայինն աներեւ էր եւ հաստատակամ, ինչպես տեսնում ենք հետընթաց գործողություններում՝ ձեռքակալվելու ժամանակ, Կայիափայի առաջ, Պիղատոսի մոտ, խաչ բարձրանալիս:

Տիրոջ աղոթքի մնացյալ հատվածի մասին ոչինչ չգիտենք, քանի որ առաքյալները, հավանաբար հոգնած լինելով եւ կամ դեռեւս տկար հավատք ունենալով, քուն էին մտել: Զիշենք, որ Կափառնայում Զիսուսը նրանց ուսուցանում էր. «Ճշմարիտ, ճշմարիտ եմ ասում ձեզ, եթե չու-

տեք մարդու Որդու մարմինը եւ չըմպեք Նրա արյունը, ձեր մեջ կյանք չեք ունենա», ասել է թե՛ նաեւ ճշմարիտ հավատք: Իսկ աշակերտները Նոր-Նոր միայն ճաշակել էին դրանք՝ գատկական ընթրիքից հետո: Այստեղ արժե հիշատակել նաեւ Տիրոջ խաչելությունից հետո աշակերտներից երկուսի՝ Էմմավուսի ճանապարհին ունեցած գրույցը. «Մենք ակնկալում էինք, թե Նա է, որ փրկելու է Իսրայելը, սակայն, այս բոլորով հանդերձ, այս երրորդ օրն է, որ այդ բաները կատարվեցին»: Այսինքն՝ աշակերտներն իսկապես տակավին թերահավատ էին Ուսուցչի՝ Աստծո Որդի լինելու ճշմարտության մեջ: Նրանք հոգեպես զորացան միայն Տիրոջ հարություն առնելուց եւ հոգեգալստից հետո:

Մատթեոսը գրում է, որ երբ Զիսուսը գալիս է աշակերտների մոտ եւ նրանց քնած գտնում, Պետրոսին ասում է. «*Այդպե՛ս, չկարողացա՞ք մեկ ժամ արթուն մնալ ինձ հետ: Արթո՛ւն մնացեք եւ աղո՞րթք արեք, որպեսզի փորձության մեջ չընկնեք...*» (Մատթ. ԻԲ 40-42): Ցավոք, այդ դրամատիզմով հագեցած օրվա մեկ ժամ տևած Տիրոջ աղոթքից, որ կարող էր մեզ համար խիստ ուսանելի լինել, շատ բան չգիտենք:

Ըստ ավետարանիչների՝ Զիսուսը **երեք** անգամ ծնկեց աղոթքի, որից հետո նոր միայն հորդորեց աշակերտներին. «*Ննջե-*

ցե՛ք այսուհետեւ ու հանգստացե՛ք, քանի որ ահա ժամը հասել է, եւ մարդու Որդին մեղավորների ձեռքն է մատնվում: Վերկացե՛ք գնացե՛ք այստեղից, որովհետեւ ահա հասավ նա, ով ինձ մատնելու է» (Մատթ. ԻԶ 45-46):

Այս էր ահա մեր Տեր Զիսուս Զրիստոսի վերջին աղոթքի, կամ ինչպես ընդունված է ասել, Գեթսեմանիի աղոթքի մասին ավետարանիչների՝ մեզ փոխանցած հիմնական շարադրանքը:

Շարունակությունը՝ էջ 6

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱՐՈՒՅԱՆ (1809-1848)

Սկիզբը՝ էջ 3

Կաթողիկոս Ներսես Ե Աշտարակեցին, որ անտեղի չէր կրում «Պաշտպան հայրենյաց» պատվանունը, անշուշտ ճանաչել էր անստորագիր հողվածի հեղինակին եւ ներքուստ համակրում էր նրան ու բարձր գնահատում նրա մտավոր բարձրագույն կարողություններն ու ազգանվեր ազնիվ գործունեությունը։ Ուստի քրիստոնեական բարձրագույն ներողամտությամբ նա Աբովյանին կարգում է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցի տեսուչ։ Ստեղծված իրավիճակում դա կարող էր փրկություն լինել ծանր հուսախաբության մատնված Աբովյանի համար։

1848 թ. մարտին նա արդեն Երեւանի գավառական դպրոցի տեսչի պաշտոնը հանձնում է Թիֆլիսից գործուղված Թուրքեստանով մականունով մի ուսուցչի եւ պատրաստվում նոր պաշտոնն ստանձնելու համար մեկնել Թիֆլիս։ Սակայն հանգամանքների դժբախտ բերումով դա չի իրականանում։

Կատարվում է ցավալի ողբերգությունը. ապրիլի 1-ի՝ լույս 2-ի վաղ առավոտյան (նոր տոմարով՝ ապրիլի 14-ին) Աբովյանը դուրս է գալիս տնից ու անհետանում։ Չարագործների ձեռքով նրա սպանության կամ «անհայտ բացակայության» վերաբերյալ ժողովրդի պատմական հիշողության, բանասիրական ու պատմագեղարվեստական գրականության մեջ շրջանառվում են ավանդազրույց հիշեցնող ճշմարտանման տարբեր ենթադրություններ ու վարկածներ, որոնցից, սակայն, ոչ բոլորն ունեն համոզիչ հիմնավորում։

Ըստ այդ վարկածներից մեկի՝ հակացարական (ոչ հակառուսական) տրամադրությունների համար նրան «սեւ կառնթով» քսորել են Սիբիր։ Իբր 1853 թ. քսորավայրում նրան տեսնող ու ճանաչող է եղել, իբր մինչեւ նրա մահը Եփյա Լոռզեն՝ որպես քսորականի կին, պետական թոշակ է ստացել (անհավանական է, որ ամուսնուն քսորելով՝ պատժեին ու միեւնույն ժամա-

նակ նրա կնոջը նպաստ կամ թոշակ տալին)։ Մի այլ վարկած հավանական է համարում, թե նա ինքնասպան է եղել՝ խեղդվելով Զրագդան գետում, ուր սովորություն է ունեցել վաղ առավոտները սառը ջրով լողանալու։ Ավսել Բակունցը 1927 թ. ենթադրել է, թե «անհայտ բացակայող» Աբովյանը մեկնել է Եվրոպա՝ այնտեղ ծավալված հեղափոխական շարժումներին մասնակցելու։ Այս վարկածը հիմնովին հերքել է պատմաբան Աշոտ Յովհաննիսյանը։

Մտավորականների մի ուրիշ խումբ (Պ. Հակոբյան, Վ. Ավետյան եւ ուրիշներ) համոզված է, որ Խ. Աբովյանը սպանվել է Երեւանում իր պարտապան թուրքերի ձեռքով։ «Պնդողներ էլ կան, որ Աբովյանին սպանել են», - ՀՍՀ հանրագիտարանում այսպես է գրել ականավոր աբովյանագետ Պ. Հակոբյանը։ Հասկանալի է, թե ո՞վ կարող է ենթադրաբար կարծիք հայտնել, եւ ո՞վ կարող է պնդել։

Աբովյանի ողբերգական կորստի վերաբերյալ շրջանառվող բոլոր փաստերն ու վարկածները դիտարկելով՝ «Խաչատուր Աբովյանի կենսագրության առեղծվածները» գրքում նա առավել վստահ է պնդել իր անսխալապաշար տեսակետը։ «Վստահելի վավերագրերի եւ վկայությունների անկանխակալ քննությունը, - գրել է նա, - մեջտեղ է բերում կամ նշմարել տալիս մի քանի էական պատճառներ, որոնք կարող էին հավասարակշռությունից հանել Աբովյանի անձնական ու գաղափարական հակառակորդներին եւ նրանց մղել հանցագործության» (*Հակոբյան Պ., Խաչատուր Աբովյանի կենսագրության առեղծվածները, Էջմիածին, 1997, էջ 355*)։ Այդ էական դրոպապատճառներից Պ. Հակոբյանն առանձնացրել է հատկապես երկուսը. Նախ այն, որ Աբովյանը վերջին երկու տարիներին կրթական բարձրագույն իշխանություններին ուղղված գեղուցագրերով պահանջում էր ոչնչացնել «մահմեդական մասնավոր

Գործ՝ Դ. Չարդարյանի

դպրոցները», խստագույն հսկողություն սահմանել հատկապես մահեղական մասնավոր ուսուցիչների եւ մոլլաների վրա, արգելել նրանց դաս տալը մզկիթներում եւ կարգել ռուս ուսուցիչներ, որ կրոնական մոլեռանդության փոխարեն մատաղ սերնդին ներարկեն այլ զգացմունքներ ու գաղափարներ։ Սա բացահայտ պայքար էր եւ չէր կարող աննկատ ու անհետեւանք մնալ։ Երկրորդը կապված էր Երեւանի փոստապետ Արտեմ Զալանթարյանի հետ, որ Աբովյանի հանդեպ ուներ բացահայտ թշնամական վերաբերմունք՝ կապված նաեւ Արարատի գագաթը բարձրանալու մի գրագի հետ։ Աբովյանին վերացնելու խնդրում վերջինս միացել էր թուրք մոլլաներին, որոնք էլ դրդեցին ոճիրն իրագործող երկու թուրքերի՝ Մահմադ Շաֆի Մուրսալի բեկ օղլուն եւ Ասադ բեկին։

Մահմադ Շաֆին եղել էր Խ. Աբովյանի աշակերտը Երեւանի գավառական դպրոցում։ Նրա թուրք իոր եւ պարսկուհի համակրելի մոր հետ Երեւանյան վերջին տարիներին Խ. Աբովյանը մտերմացել է,

նրանց տուն երթուղալ է ունեցել այնքան, որ նրանց վստահել ու պարտքով մեծ գումար՝ այն ժամանակվա 350 ռուբլի է տվել՝ դեռեւս պարսկական տիրապետության ժամանակներից մնացած պետական տուրքը մարելու եւ ընտանիքը կործանումից փրկելու համար։ Իսկ Ասադ բեկը, Մահմադ Շաֆիի ավագ ընկերը լինելով, հետապնդել է նրա գեղանի մորը եւ խանդել Աբովյանին։ Այլ երկիր մեկնելուց առաջ Խ. Աբովյանը հարկադրված պահանջել է վերադարձնել պարտք տված գումարը։ Մահմադ Շաֆին նրան վկայի ներկայությամբ տուն է հրավիրում՝ պարտքը վերադարձնելու, եւ հատուցում է թուրքավարի։

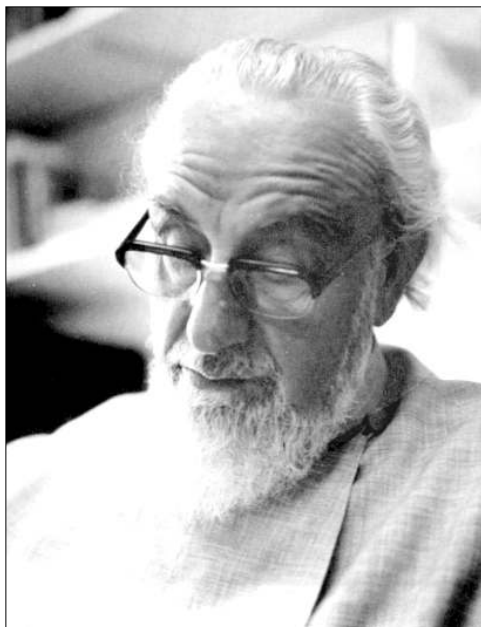
Իր անձին սպառնացող որեւէ վտանգ չկանկածելով՝ Աբովյանն ապրիլի 2-ի առավոտյան գնում է նրանց տուն։ Պարտքն առերես վերադարձնում են, հետո Աբովյանին սպանելով՝ կողոպտում, իսկ մուրհակը ոչնչացնում են։ Մահմադ Շաֆին այդպիսով ազատվում է 350 ռուբլի պարտքից, Ասադ բեկը՝ սիրո հնարավոր մրցակցից։ Աբովյանին թաղում են Մահմադ Շաֆիի այգու մի անկյունում, հետո տեղափոխում եւ կորցնում են հետքերը՝ հորինելով ու տարածելով հայտնի ստահող պատմությունները (*մանրամասները տե՛ս Պ. Հակոբյանի Նշված գրքի «Աբովյանի անձը եւ վախճանը», «Հավելված Բ» եւ «Խաչատուր Աբովյանի անհայտ կորստյան նոր «մեկնաբանում» ուսումնասիրություններում, էջ 347-410*)։

Այսպես է ավարտվել հայ Պրոմեթեւսի՝ մեծ լուսավորչի ու գրողի՝ Խաչատուր Աբովյանի երկրային կյանքը 39 տարեկան հասակում, բայց նրա հոգու եւ սրտի բոցավառ կրակը շերմացնում, եւ մտքի ճառագայթները լուսավորում են սերունդների ճանապարհը։

Շարունակելի

Սամվել ՄՈՐԻՍՂՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՎԱՉԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆԻ...

Դիմակայելու համար իրեն բաժին հասած դժվարին ժամանակներին՝ նա «հավիտենական իրականություններ» էր փնտրում իր գործունեության համար. «Այդ սրբությունները, այդ հավիտենական արժեքները Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն է նախ, ապա՝ մեր Մայր հողը, Հայաստան աշխարհը եւ մեր Մայր հողի վրա ապրող ճշմարիտ, հարազատ զանգվածը հայ ժողովրդի եւ անոր տեւական, հիմնական շահերը», - հնչեցնում է նա իր հետագա քարոզներում եւ բանաձեւում է իր որդեգրած քաղաքականությունը. խոնարհում սրբությունների առջեւ, այլապես ստիպված պետք է լինե

խոնարհվել մարդկանց առջեւ (*Վազգեն Ա Հայրապետ Հայոց, Կենսագրություն, կոնդակներ, քարոզներ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1958, էջ 257-258, (Մայր տաճարում ասած քարոզից, 23 նոյեմբերի 1957 թ.)*։

Կարապետ Պալճյանը գիտեր բոլշեիկյան շրջանում Հայ Եկեղեցու կորուստների, խեղդամահ արված Խորեն Մուրադբեկյան Կաթողիկոսի, Մայր Աթոռը կործանումից փրկած Գեորգ Զ Չորեքչյանի գոհաբերությունների մասին, գիտակցում էր սովետական բարը ու կարգերի՝ իր ժամանակի համար պահանջվող գոհաբերումի չափը։

Եվ չնայած այս հանգամանքին՝ «Իրեն նկատմամբ պետական անձերուն ցոյց տուած պատկառանքն ու յարգանքը բնական երեւոյթներ եղան, որովհետեւ Վազգեն Ա. Հայրապետ գիտեր լսելու եւ խօսելու ժամանակն ու կերպը, զգայուն էր կացութեանց նկատմամբ, եւ խնդրելու ու ստանալու եւ երբեք չմերժուելու հաւասարակշռութիւնը ուներ, լաւատեսութեամբ, համբերութեամբ, յոյսով, հաւատով, եռանդով ու հայ Եկեղեցւոյ հանդէպ իր տածած անկեղծ սիրով» (*Մարմարա, 18 օգոստոս, թ. 7520, Ստամբուլ, 2004, (Երջանկայիշատակ Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Վախճանման տասներորդ տարելիցի առթիւ գրեց ղկտ. հայր Զավէն Արզումանեանը)*։

1955-ի սեպտեմբերի 30-ին Մայր Աթոռում գումարված Ազգային եկեղեցական ժողովի երկրորդ նիստի փակ քվեարկության պայմաններում, «ըստ կարգաց եւ կանոնաց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ», Ամենայն Հայոց 130-րդ Կաթողիկոս է ընտրվում Վազգեն Ա Պալճյանը։

Երկու օր անց տեղի է ունենում Կաթողիկոսի օծման արարողությունը։ Ներկաների հիշողության մեջ տպավորվում է անընչելի եւ հուզիչ պահը. «Եպիսկոպոսները իրենց բթամատներով Ս. Միռնը ճաճանչծել տարածեցին Ամենայն Հայոց Հայրապետի գլխին վրայ, սպիտակ քօղ մը ձգեցին, թագը դրին գլուխը եւ ձեռքը տուին Կաթողիկոսական Մականը։ Եպիսկոպոսները կարգով համբուրեցին Հայրապետին ճակատն ու աջը, իսկ միւսները՝ միայն աջը։ Այս հոգեպարար արարողութիւնները տեւեցին չորս ժամէն ւաւելի» (*Պալթեան Խ., Կեանքիս գիրքը, 1967, Ֆրեզնո, էջ 485-486*)։

Կիլիկյան հայկական պետականության անկումից հետո հայ արքաների «վեհափառ» տիտղոսն ավելի քան 600 տարի անցել էր հոգեւոր բարձրաստիճան հայրերին, որոնք պետականության կորստի պայմաններում հայ ժողովրդին համախմբել էին Եկեղեցու շուրջ, իսկ երկու տասնյակ կիլոգրամից ավելի կշռող Կաթողիկոսական ճաճանչափայլ շուրջառն արժանապատվորեն կրելու դասեր շատ հայրապետեր են տվել։

Հովհան Օձնեցի Հայրապետը ոսկու փոշին անուշահոտ յուղերով խառնած քսում էր մորուքին եւ բեհեզ ու ծիրանի էր հագնում՝ զարմացնելու եւ զայթակղելու աստիճան, սակայն ներքնահագուստը ոչխարի բրդից եւ այծի մազից էր։ Արտաքին շքեղությանը նայողը չէր էլ կարող պատկերացնել, թե Կաթողիկոսն ինչ «դժոխքմբեր գգեստ» էր հագել (*Պարեգիս Ա Կաթողիկոս, Խորի՛՛ եւ մոտի՛ր... Ս. Էջմիածին, 1995, էջ 99*)։

Շարունակությունը՝ էջ 8

Սկիզբը՝ էջ 3

Մերժման ենթատեքստի նկատառումն ուղղված էր իշխանությանը, որը հանձին Եկեղեցու բարձրագույն սպասավորի՝ դարձյալ կամակատար էր փնտրում։ Այդ պատմական պահին Եր Մայր Աթոռն զգում հոգով ամրապինդ, հավատով ուժեղ, կամքով անսասան, շրջահայաց նվիրյալի, ով կկարողանար ստեղծված իրավիճակներում փրկել Հայ Առաքելական Եկեղեցու օրավուր կործանվող հեղինակությունը։

Ընտրությունը կանգ է առնում Ռումինիայի թեմակալ առաջնորդի՝ Վազգեն Եպիսկոպոսի վրա, որից շատ դրական տպավորություն էին ստացել թե՛ Գեորգ Զ Չորեքչյան Կաթողիկոսի մահվան արարողությանը մասնակցող պատվիրակությունները, թե՛ Գերագույն հոգեւոր խորհուրդը։ Իր թեմի հոգաշատ իրականությունը մեծ ջանքերի շնորհիվ բարեփոխած, նրանից բաժանվելու որեւէ ցանկություն չունեցող սրբազանի կյանքում կրկին շրջադարձ էր սպասվում։ Նոր պատվիրակություն է բախում իր դուռը՝ այս անգամ Բուխարեստի Սովետական դեսպանատնից՝ խնդրանքով, որ ղնի իր թեկնածությունը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս դառնալու համար։ Դարձյալ ընդդիմանալուն հաջորդում է խոնարհումը, մանավանդ երբ լսում ու զարմանում է, որ նման խնդրանքով իր դուռը հասած աթեիստները «Էջմիածնի ներկա վիճակի համար կարմրում են» եւ Մայր Աթոռի փրկության հույսը փնտրում օտար ափերում։ Համաձայնում է՝ հետագայում խոստովանելով, թե վստահ էր, «որ ինչ-որ համարձակ քայլի, ինչ-որ ...զոհվելու» է գնում. «Ի՛նչ գիտեամ, այդ պահին այդ զգացումն ունեի... Մի տեսակ խոնարհվեցի ճակատագրի առաջ՝ հանձն առնելով ապագա ամեն դժվարություն» (*Պապիկյան Հ., Պալտյան Զ., Ոգեղեն կյանք, Ս. Էջմիածին, 1998, էջ 24*)։

*Լոյս՝ ի ծածուկ ոչ պարփակի,
Բարձր՝ յընդհանուրըս տեսանի.
Չոր առանձինն ինչ նա խօսի,
Ընդ տիեզերս երկիր սփռի:*

Այսպես է խորհրդածել Ներսես Լամբրոնացին Շնորհալուն՝ իր ավագ ժամանակացին եւ ուսուցչին նվիրված ներբողում:

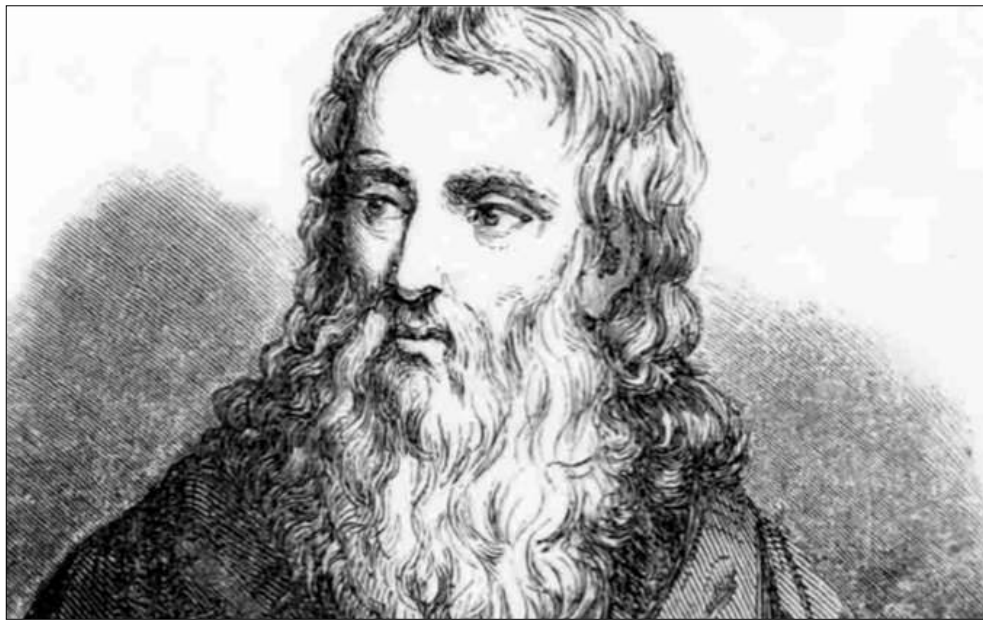
Ներսես Շնորհալին Պաղատանիների նշանավոր իշխանական տոհմից էր՝ Գրիգոր Մագիստրոսի ծոռը: Ծնվել է 1100 թվականին: Շնորհալին չափազանց հարուստ, բազմաժանր ու բազմաբովանդակ ժառանկություն է թողել: արձակ գործեր՝ ճառեր, թղթեր, մեկնություններ, եւ առավելապես չափածո երկեր՝ տաղեր, բանքեր, շարականներ, հանելուկներ, ներբողներ, մեղեդիներ, գանձեր, վիպաքնարական բնույթի քերթվածներ, պոեմներ:

Շնորհալին այն գրողներից է, որոնց երկերը հրատարակվել են դեռեւս հայ տպագրության արշալույսին՝ 16-րդ դարում: Մատենագրության մեջ պահպանվել են նաեւ նրան նվիրված մի շարք երկեր:

Ներսես Շնորհալին գրականության կոչումը համարում էր ժողովրդի բարօրությանը ծառայելը, «նիրհած հոգիները» արթնացնելը, մարդկանց կրթելը: Ընթերցողի մեջ նա վերակենդանացնում էր նվիրական հիշատակներ, որոնք, ժամանակին հուզող խնդիրների կապակցությամբ, ունեին դաստիարակիչ նշանակություն: Ն. Շնորհալին ուներ կրոնական աշխարհայացք եւ քրիստոնեության ջատագով ու պաշտպան էր: Նրա համոզմամբ՝ մարդն օծված է ազատական գործունեությամբ եւ դրանով ազդում է հասարակական կյանքի վրա: Ուստի եւ, ելնելով ընդհանուր բարօրության շահերից, նա Նարեկացու նման հատուկ նշանակություն էր տալիս մարդու բարոյական կատարելագործմանը: Նա գրականություն է բերել մի նոր տեսակ՝ «Առակք վասն ուրախության մարդկան»: «Առակք» բառն այստեղ ժանրի արդի իմաստը չունի, պետք է հասկանալ «հանելուկներ» իմաստով:

Շնորհալին շատ է օգտվել ժողովրդական բանահյուսությունից, ուստի բանահյուսական ժանրերը եւս նրա միջոցով են առաջին անգամ մուտք գործել հայ գրականություն եւ մշակվելով դարձել գրական նոր տեսակ: Ուսուցողական նպատակով Ներսես Շնորհալին գրել է 300-ից ավելի չափածո հանելուկ, որոնք, Կիրակոս Գանձակեցու վկայությամբ, հեղինակն ստեղծել է աշխարհականների համար, որպեսզի անբովանդակ ու անիմաստ զրույցներով զբաղվելու փոխարեն

Ներսես Շնորհալու հանելուկներ

մարդիկ ունենան ժամանցի ավելի օգտակար միջոց:

Շնորհալու հանելուկների նյութը բնությունն է, մարդկային կյանքը, հայ ժողովրդի պատմությունն ու դիցաբանությունը: Հանելուկները գրվել են ժամանակի խոսակցական լեզվով, որը միջին հայերենն է: Այժմ դրանք թարգմանված են նաեւ աշխարհաբար ու հենց այդպես էլ ներկայացվում են: Դրանց նյութը կիսով վերաբերում է աստվածաշնչյան թեմաներին՝ արեղա, միակեց, դրախտ, ապաշխարանք, առաքյալք, կանթեղ, Աբել եւ Կայեն, Աբրահամ, Ադամ, Դավիթ, Ղովտ եւ այլն: Կան նաեւ Հայոց պատմության նշանավոր դեմքերին՝ Վարդգես, Տորգ, Տրդատ եւ այլն, վերաբերող հանելուկներ: Հետաքրքիր են նաեւ այն բազմաթիվ հանելուկները, որոնք, ստեղծագործել է հոգեւոր բանաստեղծության հայտնի բոլոր ժամանակաձևերով եւ ինքն էլ ստեղծել է նորերը, հորինված են կենդանիների, պտուղների, տարվա եղանակների եւ այլ երեւոյթների վերաբերյալ, ինչպես՝ ձյուն, երկինք, արեգակ, լուսին, անձրեւ, աշխարհ, ծառ, կշեռք, ճրագ, նուռ, դդում, խաղող, խնձոր, տանձ, ընկույզ, ցորեն, ջրաղաց, ագռավ, այծ, աղվես, արջ, էշ, կատու, կրիա, ուղտ, ջորի, սագ, սիրամարգ, կաքավ, արտույտ, բզեզ, մեղու, մրջեմ, գինի, գիրք, դանակ, դուռ, աշտարակ, աղեղ, սուր, սանր եւ այլն: Հանելուկների մի մասի նյութն էլ առնված է ժողովրդական

նից: Հայտնի է՝ հանելուկները որպես ինքնուրույն ժանրաձև սկզբնավորելով ու զարգացնելով՝ Շնորհալին միաժամանակ հետապնդել է գործնական որոշակի նպատակ. զվարճացնելով սովորեցնել հատկապես ժողովրդական լայն զանգվածներին: Ու պատահական չէ, որ հանելուկները Շնորհալին հորինել է ժամանակի խոսակցական լեզվով, եւ որ դրանց մեջ նա «գիտցած է ժողովրդական բանաստեղծութեան սեպիական գեղեցկությունն ճարտարութեամբ ամփոփելալ ղնել»: Ավելին. դատելով Կիրակոս Գանձակեցու մի այլ դիպուկ վկայությունից՝ քննարկվող ստեղծագործությունները հորինելիս հեղինակը նկատի է ունեցել հայոց աշխարհիկ կյանքում հանելուկների կենցաղավարման ձևերից մեկն ու գործնական կիրառության կերպը եւս, երբ, ասենք, ընկերական ուրախ հանդեսին, հանելուկի առաջարկման եւ լուծման խաղին ներկա է կամ նույնիսկ մասնակցում է ժողովրդական մեծ բազմություն:

Շնորհալին ստեղծագործել է հայկական չափերի գրեթե բոլոր տեսակներով, որոնց մի մասի ստեղծողն ինքն է: Հետեւելով Գրիգոր Մագիստրոսին՝ նա իր մեծ ու փոքր ծավալի գործերը գրել է հանգավոր: Հանելուկները եւս, դատելով լոկ հրատարակվածներից, մեծ մասամբ տաղաչափված են 4+4 չափով: Ուշագրավ է, որ նման կառուցվածքի հանելուկներում երբեմն առաջին անդամի

սկզբում մի վանկ պակաս է լինում: Ինչպես երեւում է ձեռագրական տվյալներից, հայ ավանդապահ շրջաններում, տակավին 17-րդ դարում, եղել է մի պատկերացում, որի համաձայն՝ Շնորհալին իր հանելուկներով հանդես է եկել որպես «շերասաց», այն է՝ երգասաց: Այսպես, հիշյալ հարյուրամյակի գրչագրերից մեկում գետեղված է մի շատ յուրատիպ վեճ, որն ընթանում է հանելուկներով: Վիճող կողմերն են Շնորհալին եւ ոմն «կաղ ալեւոր»: Վեճի վերջում գավեշտական գայրությունով «պատասխանեաց ալեւորն եւ ասաց առ Սուրբն Ներսես» հետեւյալը.

*Ես գիտի գրեզ տըր փառաց,
Եւ վարդապետ տիեզերաց.
Դու կիւենտ ես շերասաց,
Աւեր ջաղաց, գիտոր աղաց:*

Ամենայն հավանականությամբ՝ Ներսես Շնորհալին, հետեւելով ժողովրդական եւ ժողովրդային-մասնագիտացված արվեստին, իր հանելուկների գեթ մի մասը հորինել է որպես աշխարհիկ երգեր, ինչն ունի սկզբունքային նշանակություն գրականության աշխարհիկացման ճանապարհին: Մահմեդական շեյխի (= վանահոր) եւ կաթոլիկ ֆրերի (= եղբոր՝ կրոնավոր իմաստով) նմանեցրած արջի հանելուկի վերջին տողն առնված է ժողովրդական առածից, թե՛ «Արջի աչքը մերու տանձին է».

*Շքիտուկ մի կայր գետ ըզֆըրեր,
Ու ինք խաւ ի վեր մուշտակ ուներ,
Խաղայր, քոյօլ կենայր ու յառներ,
Ու հետ տանձին զաչերն ածեր:*

Ամպրոպ ու կայծակի հրեղեն եւ անձրեւաբեր աստծուն՝ Վահագնին, ըստ մեր ժողովրդական հավատալիքների, փոխարինել է եղիա մարգարեն, եւ վերջինս հանելուկի մեջ նկարագրված է աստվածաշնչյան ավանդված գծերով:

Սրանց կողքին կան հանելուկներ, որոնք ավելի բարդ են՝ փոխաբերությամբ, այլաբանորեն տրված բնութագրումներով, որոնք ընկալելու համար ավելի հասուն միտք ու դատողություն է պահանջվում. դրանք լուծվում են համեմատությունների կամ զուգորդությունների ավելի բարդ շղթայով.

Շարունակությունը՝ էջ 7

ՏԻՐՈՋ ՎԵՐՋԻՆ ԱՂՈԹՔԸ ԿԵՐՊԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

Սկզբը՝ էջ 4

Ավետարանական այս շարադրանքի խորհրդաբանական ենթատեքստի մասին Եկեղեցու, այդ թվում՝ նաեւ Հայ Եկեղեցու շատ հայրեր թողել են խիստ տարողունակ եւ համապարփակ մեկնություններ: Իհարկե այստեղ խնդիր չունենք մեկնություններին անդրադառնալու, մեր նպատակը Գեթսեմանիի աղոթքի մարմնավորումներն են կերպարվեստում: Սակայն մինչ կերպարվեստին անդրադառնալը կամենում ենք խոսել Աստվածաշնչում, մասնավորաբար՝ Ավետարաններում առկա 3 թվի հաճախակի գործածության եւ դրա ոչ պատահական խորհրդաբանության մասին:

Երեքը ոչ միայն համաշխարհային խորհրդաբանության, այլեւ կրոնական, առասպելաբանական, դիցաբանական, հեքիաթային, գիտական մտածողության մեջ համարվում է ամենադրական թիվը:

Քրիստոնեական վարդապետության

մեջ եւս **երեք** թիվը կարեւոր ու էական խորհրդաբանություն ունի: Արարչագործության երեք աստիճանները՝ քառք, Ադամի ստեղծումը եւ շաբաթվա օրինումը: Սուրբ Երրորդությունը, որտեղ համարժեքորեն միավորված են Հայր Աստվածը, Որդին եւ Սուրբ Հոգին, ինչը օրինակն է այն բանի, թե ինչպես **երեք** թիվը կարող է փոխարինել **մեկ** թվին՝ առավել բազմապլան, հզոր միավորումի դեպքում: Տիրոջ՝ երկրի վրա քարոզչության երեք տարին: Հույս, Հավատ, Սեր քրիստոնեության առաքիւնությունները, երեք մոգերը, Պետրոսի երեք ուրացումները, երեք խաչյալները, Տիրոջ հարությունը՝ երեք օր հետո, Տիրոջ՝ երեք հայտնությունները, երեք Մարիամները, երեք հրեշտակապետները եւ այլն:

Խորհրդանշների ընդհանրական համակարգում երեքը նշանակում է համադրություն, ներդաշնակություն, ամբողջություն, որոշման կայացում, ստեղծարարություն, ստեղծագործական ներուժ,

բազմակողմանիություն, ամենագիտություն, ծնունդ, կյանք եւ վախճան, մարմին, շունչ եւ հոգի, երկնային, երկրային եւ ստորգետնյա:

Մնում է ավելացնել, որ Տերը միանգամայն մտածված էր երեք անգամ ծնկել աղոթքի: Դա, հանուն մարդկության փրկու-

թյան, մահվան գնալու՝ Իր վերջնական **որոշումը կայացնելու** համար էր: Եվ պատահական չէր, որ երկրորդ անգամ, երբ նա սկսեց աղոթել «... երկնքից երեւաց մի հրեշտակ եւ ուժ էր տալիս Նրան»: Որոշումը կայացած էր...

*Շարունակելի
Աստղիկ ՍՏԱՄԲՈՆՅԱՆ*

Սկիզբը՝ էջ 4

Իսկ Արշամ Տատրյանին ուղղված՝ 1936 թ. 29 դեկտեմբերի թվակիր նամակում Թեքեյանն զգուշացնում է, որ պետք է ուշադիր լինել, որ իր մայրը չիմանա (Ա. Տատրյանը դժբախտ դեպքի հետեւանքով կորցրել էր իր տեսողության մեծ մասը -Ա. Ա.), քանի որ «շատ պիտի յուզուի եւ տագնապի»: Այդ նամակում Թեքեյանը պատմում է նաեւ իր մոր մասին. «Իմ մայրս բարեբախտաբար ծեր էր, երբ պատերազմէն վերջ Պոլիս դարձայ ու անգամ մը միայն հարցուց, թե ինչո՞ւ քիչ մը ճերմակ է մէկ աչքիս բիւրը, եւ թէ նո՞ւազ լաւ կը տեսնեմ արդեօք այդ աչքով. երկու բառով ապահովցուցի, եւ ա՛յ ատկէ վերջ չխօսեցաւ այդ մասին» (էջ 409): Իր դէմ կատարված այդ հարձակումը (գիշերով Թեքեյանի գլխին խփել էին երկաթե ձողով եւ ընկած թողել ամառի փողոցում - Ա. Ա.) հետագայում՝ 1922-ին եւ 1925-ին, բանաստեղծի համար խթան դարձավ գրելու «Մարկ Ֆորթունի արկածը» անավարտ վիպակը (տպվել է Կ. Պոլսի «Բարձրավանք» հանդեսում) եւ հայ գրականության ջնաղ գործերից մեկը՝ «Մէկ հատիկս».

Իմ մեկ հատիկս հիմա, որ կոհտես զիս վիատ

Հայելիին ջրհորեն

Քեզի նման ու քեզմով կնայիմ ես ալ վրադ

Երկարորեն, ծանրորեն...

Աչքի վիրահատություն տանելով եւ երեք շաբաթ բուժվելուց հետո Թեքեյանը դուրս է գրվում հիվանդանոցից: Որոշ ժամանակ անց Փարիզի Ազգային պատվիրակությունը նրան ուղարկում է Կիպրոս՝ Արեւելյան (հայկական) լեգեոնի կազմակերպական աշխատանքներին մասնակցելու եւ Նիկոզիայում կուսակցության մասնաճյուղ հիմնելու համար: Այստեղ է մնում շուրջ ութ ամիս, աջակցում Կիլիկիա մեկնող կամավորական ջոկատներին: Թեքեյանն ինքը անդամագրվում է ճակատ մեկնողների շարքերին (այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս ԳԱԹ, Վ. Թեքեյանի ֆոնդ, թ. 64, էջ 595-609), եւ միայն մեծ դժվարություններով են նրան հետ պահում այդ մտքից:

1918-ի տարեսկզբին Երուսաղեմը գրավվում է դաշնակից զորքերի կողմից. Թեքեյանն այս անգամ ուղարկվում է ավերված Երուսաղեմ՝ Ազգային պատվիրակության եւ անգլիական զինվորական հրամանատարության միջեւ համագործակցություն ծավալելու եւ հայ գաղթականների վիճակը կարգավորելու նպատակով: Ինչպես գրում է Թեքեյանը, Երուսաղեմի «... ամբողջ շնորհը, մաքրութիւնն ու մեծութիւնը Յիսուս հետը առէր երկինք համբարձէր էր» (էջ 200): Այստեղ Թեքեյանը հանդի-

ԱՆԴՈՒՆԴԻ ԵՎ ԵՐԿՆՔԻ ՄԵՋ ԱՌԿԱԽ ՄԻ ԿՅԱՆՔ

Նվիրվում է Վահագն Թեքեյանի ծննդյան 140-ամյակին

պում է ունենում դաշնակից զորքերի հրամանատար Ալեմբիի հետ՝ հայ ժողովրդի ազգային իրավունքների հարցերով: Երկու ամիս մնալուց հետո՝ օգոստոսին, վերադառնում է Եգիպտոս եւ վերստանձնում «Արեւի» խմբագրապետությունը:

Այս ընթացքում Թեքեյանն անդամակցում է հասարակական ու ազգային մի շարք կառույցների՝ «Եգիպտահայ նպաստամատույցին», «Հայ ակումբին», Կ. Պոլսի Ազգային ժողովին, «Ազգային միությանը», Պողոսյան վարժարանի հոգաբարձությանը: Եգիպտոսի ազգային միությունը Թեքեյանին ընտրում է իր ներկայացուցիչը՝ Փարիզի ազգային պատվիրակությունում (նախագահ՝ Պողոս Նուբար փաշա) աշխատելու համար: 1919 թ. դեկտեմբերին Թեքեյանը մեկնում է Փարիզ, այստեղ Ա. Չոպանյանի հետ համագործակցում «Հայ ազգային ազատական միության» ստեղծման համար, որի նպատակն էր միաբանել արտասահմանում գործող բոլոր հայ կուսակցություններին ու խմբավորումներին: Պաշտոնի բերումով նույն տարին մեկնում է Երեւան՝ Առաջին հանրապետության կառավարական շրջանակների հետ բանակցություններ վարելու թուրքահայերին վերաբերող խնդիրների եւ 1918-ի մայիսի 28-ի հռչակագրի հետեւանքով կառավարության եւ խորհրդարանի նոր կազմեր ստեղծելու շուրջ: Այստեղ Թեքեյանը բանախոսում է Դ. Վարուժանի ստեղծագործությունների մասին, հանդիպում է Կ. Չարյանի հետ, ով այստեղ էր գտնվում որպես իտալական թերթերի թղթակից: Նրանք այցելում են Գեւորգ Ե Կաթողիկոսին: Իր երեւանյան բանակցությունների վերաբերյալ, որը քիչ հաջողություններ ունեցավ, Թեքեյանը ծավալուն հաշվետվություն է ներկայացնում Ազգային պատվիրակությանը եւ հունիսին հրաժարական տալիս:

1919-ը Թեքեյանի կյանքի նշանակալից տարեթվերից մեկն է: Փարիզում նա տպագրում է բանաստեղծությունների «Կես-գիշերեն մինչեւ արշալոյս» գիրքը, որը արտահայտում է եղեռնի արհավիրքների պատճառած մտորումներն ու ապրումները, դրանց գեղարվեստական անդրադարձումները հեղինակի ներաշխարհում:

Ա. Չոպանյանին ուղղված 1918 թ. հուլիսի 20 թվակիր նամակում Թեքեյանը, խոսելով պատրաստվող գրքի մասին, այն բնութագրում է որպես «վկայարան մեր այս քանի մը տարուան մէջ կրած յուզումներուն» (էջ 200):

1920-ի տարեվերջին Թեքեյանը վերադառնում է Կ. Պոլիս, ընտրվում Հայ սահմանադրական ռամկավար կուսակցության կենտրոնական վարչության անդամ, ստանձնում «Ժողովուրդի ձայնը» թերթի խմբագրապետությունը՝ թերթում տեղ տալով նոր-նոր գրական կյանք մտնող Զ. Սյուրմեյանին, Վ. Շուշանյանին, Զ. Ռոբւնուն, Ն. Սարաֆյանին, Պ. Չարոյանին եւ այլոց: Սկսում է ձեռնարկել Ռամկավար եւ Ազատական կուսակցությունների միացման գործը, որն իրականություն էր դառնալու 1921-ի հոկտեմբերին:

1921 թ. օգոստոսին Սկյուտարի հայտնի հրդեհի պատճառով այրվում է Թեքեյանի ձեռագրերի մի մասը: Նույն ամսին վիրահատության է ենթարկվում: Նոյեմբերին Հովհ. Թումանյանը՝ որպես Հայ օգնության կոմիտեի (ՀՕԿ) նախագահ, ժամանում է Կ. Պոլիս՝ Հայաստանին սննդամթերք, դե-

ղորայք, հագուստ եւ այլ իրեր հայթաթելու համար: Նրա պատվին կազմակերպված թեյասեղանի ժամանակ միտք է հղացվում ստեղծել «Հայ արվեստի տուն» միությունը, որը պիտի համախմբեր ինչպես արեւմտահայ, այնպես էլ աշխարհի չորս ծագերում ցրված հայ գրողներին ու արվեստագետներին, կազմակերպեր նրանց գործերի տպագրությունն ու ցուցադրումը, նպաստեր հեղինակների ճանաչմանը: Նախագահ է ընտրվում Հովհ. Թումանյանը, ատենապետ՝ Վ. Թեքեյանը: Արվեստի տան անդամներից են դառնում Կ. Չարյանը, Փ. Թերլեմեզյանը, Հ. Օշականը, Հ. Ճ. Սիրունին եւ այլք:

1922-ի սեպտեմբերին Թեքեյանը ընտրվում է Ազգային Կեդրոնական վարժարանի տեսուչ, դառնում Ազգային երեսփոխանական ժողովի անդամ, Հ. Օշականի, Ը. Պերպերյանի, Գ. Գավաֆյանի հետ մասնակցում Կ. Չարյանի հիմնադրած «Բարձրավանք» հանդեսի աշխատանքներին, որի առաջին համարում տպագրում է «Մայրերը» թատերգությունը, ուր պատկերվում են Արփ. Արփիարյանի եւ Վահե Արզույանի մայրերի ողբերգական կացությունը (վերջինիս որդին սպանել էր առաջինի որդուն): Ուշագրավ է, որ Թեքեյանը հանդեսի խմբագրական կազմին անվանում է «հիմնադիր-տիրացուներ», քանի որ նրանք ոչ միայն չպիտի վարձատրվեին, այլեւ իրենք 25-ական ոսկի պիտի տային ամսագիրը լույս ընծայելու համար:

Ինչպես ողջ Թուրքիայում, այնպես էլ Կ. Պոլսում քաղաքական վիճակը գնալով ողբերգական էր դառնում: Անատոլիայում ծավալված քեմալական շարժումն արդեն հասել էր մայրաքաղաքի մատույցները: Թեւ շարունակվում են լույս տեսնել հայ մամուլի զանազան օրգաններ, սակայն գրական ու մշակութային կյանքը օրհասի վերջին պահերն էր ապրում: Մարդիկ նորից են բռնում փախուստի ճամփան: Կ. Պոլսում գտնվող հազարավոր որբեր ապաստան են գտնում Հունաստանում:

Շարունակելի

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱՅՈՒ ԽԱՆԵՂՈՒԿՆԵՐԸ

Սկիզբը՝ էջ 6

Տղայն չուտեր բայց միայն հուր, Մեծին ագռաւըն տայր ապուր, Հեծեալ հրեղէն ձի ու գնայ սուր, 'ի ինքն ի յամայոյն հոսէ մեզ ջուր:

Թեւ ժողովրդական տարրերը նկատելի են որոշ «առակների» մեջ, բայց սրանք էլ, ինչպես եւ մյուսները, կրում են Շնորհալու անհատականության դրոշմը, որովհետեւ նրա ստեղծածն են: Ժողովրդական հանելուկները մշակելով՝ նա դրանք վերածել է նույնահանգ քառյակների (մեկն ութնյակ է): Անպաճույճ, բայց դիպուկ հանելուկներում ներկայացված առարկաների բնութագրումները դրանք վերածել են կենսական բովանդակությամբ հարուստ, իսկական փոքրիկ բանաստեղծությունների: Այսպիսով՝ ժողովրդական բանահյուսության այդ պարզ ժանրածեստ ստացել է որոշ գեղեցկություն, մի առանձին համ ու

գրավչություն, մանավանդ որ հորինված է խոսակցական լեզվով: Բերենք մի քանի բնորոշ օրինակ: Ներքոհիշյալ հանելուկում ասես տեսնում ենք կենդանի արեղային՝ առանձնացած աղոթելիս.

Մէկիկ հաւուկ մի կայր փոքրիկ, 'ի ի գլուխն ուներ սեւուկ թեպրիկ, Երթայր նըստեր ինքըն լըռիկ, Աղօթք առներ խիստ սըպըրկիկ:

Ահա եւ քարաշրջիկ խղճուկ այծը, որն իր մարմնով ծառայում է եւ քրճագգեստներին, եւ գինարբուներին, եւ ամենքին.

Յամէն շըրջի ինքն ի քարեր, Ունի ծախու մազէ քըրծեր, Գիւնոյ ունի աղուոր տըկեր, 'ի օժտեր ձըրի դանկի կոթեր:

Ձանասեր մրջյունների երկայնածիզ քաղվանները նմանեցրած են հորասան

զևացող բեռնակիր էշերի քարավաններին.

Կարի տեսայ ես ծատ կարուան, Որ կու իջնայր ի հորասան, Իշուին բոկիկ էր ու անփալան, Մէկիկ հատիկ բառնան ու գան:

Գեղեցիկ է կանաչագգեստ գարունը՝ իր արոտների խաշների հոտերով եւ բազմաթիվ գեր ձիերով, եւ ընդհակառակը՝ Հռոմկլայի «տօթագին քարանձաւ»-ը եւ շրջակա երկրի այրող աշունը, որ ցամաքեցրել է գետի ջուրը, խանձել կամ հնձելով վերացրել է դաշտի խոտը՝ զրկելով ձիուն եւ էշին:

Մանուկ մի կայր զօրեղ հրեղէն, Խմեց, հատոյց զջուրն ի գետէն, Ձիուն, իշուն արար նա քէն, Հնձեց, վերոյց զխոտն ի դաշտէն:

Շարունակելի

Սամվել ԵՐԻԱՉԱՐՅԱՆ

ԵՓՐԱՏԻ ԵՎ ՎՐԱՔՍԻ ՆՈՎԻՏՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՆՎՅՈՉ ԵՎԿԱՏԱԳՐՈՒՄ ՆՈՎՆ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԳՆԱԿԱՏՈՒԹՅԱՄԲ

Ամենայն հայոց բանաստեղծ, մեծ մտածող, հրապարակախոս Յովհաննես Թումանյանն Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ գրած հոդվածներում խորապես հետազոտել է խորունկ բնութագրումներ է տվել հայոց հինավուրց ուսուցանողի՝ Եփրատի եւ Արաքսի հովիտների ունեցած դերակատարությանը հայոց հավաքական ճակատագրում:

1915 թ. գրած «Մեր սրբազան հովիտները» հոդվածում նա նշում է, որ թեև դեռ շարունակվում է պատերազմը, բայց Ալաշկերտի հայ ժողովուրդը, որ հեռացել էր ռուսաց զորքի նահանջի ժամանակ, նորից ռուսաց զորքի հետ վերադառնում է իր տեղը՝ Եփրատի հովիտը: Բանաստեղծը

նշում է, որ այդպես եղել է ռուս-թուրքական եւ ռուս-պարսկական բոլոր պատերազմների ժամանակ, հայ ժողովուրդը միշտ ետ ու առաջ է խաղացել ռուս զորքի հետ միասին: Ըստ Թումանյանի՝ «Եսպետով է կարողացել եւ Եսոր էլ Եսպետով է կարողանում մեր ջախջախված, ցաք ու ցրիվ եղած ժողովուրդը հանգիստ նստելու տեղ գտնի իր հայրենիքում: Եսպետով էր, որ Արարատյան դաշտում, Արաքսի հովիտում, որ ռուսներից առաջ գրեթե ամբողջովին պարսկաբնակ էր, առաջ եկավ, ստեղծվեց եւ Եսոր նստած է մի հոծ հայ զանգված: Նույնը պետք է լինի եւ Եփրատի կամ Ալաշկերտի հովիտում: Եղ երկու հովիտները, Արաքսի եւ Եփրատի հովիտները, մեր սրբազան հովիտներն են» (Յովհաննես Թումանյան, *Երկերի ժողովածու, հատոր չորրորդ, Ե., 1969 թ., էջ 226*): Եփրատ եւ Արաքս գետերին նա բնորոշում է հետեւյալ կերպ. «Մեկը մեր Մայր գետն է, մյուսը՝ մեր Սրբազան գետը: Մեկի հովիտում մեր անցյալ քաղաքական կյանքն է զարգացել ու անցել, մյուսի հովիտում մեր հին ու նոր կրոններն են ծաղկել, մեր ազգային սրբությունները, մեր ազգային դպրություն-գրականությունը» (նույն տեղում, էջ 226-227): Ընդ որում՝ բանաստեղծը խորապես համոզված էր այն կարծիքն է հայտնում, որ Էջմիածնից թերեւս ավելի հեշտ կլինի դուրս անել հայ ժողովուրդին, քան թե Արաքսի ու Եփրատի հովիտներից:

Թումանյանը պատմական համոզիչ տրամաբանությամբ ընթերցողին բացատրում է նրա առջեւ բացահայտում է պատմականորեն ստեղծված այն իրավիճակը, որում հաճախ է հայտնվել հայությունը տարբեր դարաշրջաններում:

Նա իրավացի էր, քանզի նման իրավիճակում, ինչպիսին առաջացել էր Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, հայ ժողովուրդը հայտնվել էր նաեւ 19-րդ դարասկզբի ռուս-թուրքական եւ ռուս-պարսկական, ինչպես նաեւ Ղրիմի եւ 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմների ընթացքում: Վերոնշյալ պատերազմների ժամանակ պատմական իրադրությունը հաճախ գրեթե նույն բեմագրերով կրկնվել է: Մանավանդ ռուս-թուրքական պատերազմների ժամանակ իրադարձությունները զարգացել են հենց այս կերպ, ինչպես նշում է բանաստեղծը. «Ա-

հա Եսոր էլ մեր աչքի առջեւ տեսնում ենք, թե ինչպես մերթ ռուս զորքի հետ հայն է առաջ շարժվում ու լցվում Արեւելյան Եփրատի կամ Արածանու հովիտը, Ալաշկերտի շրջանը, մերթ թուրքն ու քուրդն են լցվում թուրք զորքի հետ միասին» (նույն տեղում, էջ 227): Այո՛, դա միշտ կրկնվել է, եւ հայ ժողովուրդը, նրա պատմական հայրենիքը կռվախնձոր են դարձել միմյաց դեմ պատերազմող արյունածարավ կայսրությունների միջեւ:

Արդյունքում միշտ ու մշտապես կոխկրտվել, բզկտվել, ավերակվել են հայոց հայրենիքն ու նրա բնիկ ժողովուրդը: Պատմության, անցյալի ու ներկայի ռեալ իրողությունների սթափ հաշվառումով մեծ մտա-

ն ձգտում մեր սրտերը, մեր մտքերը, մեր հոգիները: Զանգի՝ «Էստեղ են մեզ համար են ամենը, ինչ որ մի ժողովուրդի դարձնում են մեծ ու գեղեցիկ, են ամենը, ինչ որ մի ժողովուրդի կյանք ու ոգի են տալիս: Դեպի մայր Եփրատի ու Արաքսի հովիտները» (նույն տեղում, էջ 228):

Նույն՝ 1915 թ. գրված մի այլ հոդվածում («Հանգիստ ու լիքը հավատով») բանաստեղծը նշում է, որ սրանից շատ ավելի մեծ աղետներ են տեսել, շատ ավելի մեծ տարածությունների վրա, շատ ավելի երկար ժամանակներով, շատ ավելի ծանր կորուստներով, «Փախչողն ու գաղթողն էլ չի իմացել, թե ուր ապաստանի, ու ոչ մի տեղից էլ ոչ մի օգնություն կամ օգնության հույս չենք ունեցել: Բայց այնուամենայնիվ անց ենք կացրել եւ ամենը» (նույն տեղում, էջ 231):

Թումանյանը, կրկին հույսով ու հավատով, այն համոզմունքն է հայտնում, որ այսօր շատ ավելի բարեհաջող են պայմանները, քանի որ «Եսոր մեզ հետ է ռուսական մեծ բանակն ու բովանդակ Ռուսաստանը, նրա միջոցով էլ աշխարհի մեծագույն պետություններն ու լուսավոր ազգերը, եւ համաշխարհային թոհուրեհի մեջ՝ մեր վիճակի մասին խոսք են հանում Ռուսաստանից մինչեւ Ամերիկա, վերջապես են հաստատ հավատն էլ ունենք, որ ինչքան էլ կատաղի լինի թշնամու վայրագությունը՝ վերջինն է լինելու» (նույն տեղում, էջ 231):

Որքան էլ 1915 ավերիչ ու սեւ թվականը հոշոտիչ եղավ հայության համար, այնուամենայնիվ, հայ ժողովուրդի իմաստուն գավակները, որոնց շարքում առաջին հերթին Յովհաննես Թումանյան իմաստնագույն այրը, ցուցաբերում են զարմանալի պայծառատեսություն, անխախտ կամք եւ հավատով լցվում հայ մարդու եւ Հայաստան երկրի հետագա արարիչ ապագայի հանդեպ:

Դժնդակ 1915 թվականն անգամ չսպանեց մեծ բանաստեղծի այն հավատը, որ հայ ժողովուրդը փյունիկի նման վերհանելու է համաշխարհային պատերազմի մոխիրներից: Այս առումով հատկանշա-

կան է նրա հետեւյալ՝ «Դեպի մեծ կյանքը» հոդվածից մեջբերվող սույն շեշտադրումը. «Մենք՝ հայերս էլ փոքր ազգերից միսն ենք: Տաճկական բռնակալության անկումով ու Հայկական հարցի բարեհաջող լուծումով մեր առջեւ էլ նոր հորիզոններ են բացվում: Հնարավորություն ենք ստանում ապրելու շատ ավելի գեղեցիկ ու խոր գացյուններով, զբաղվելու մեծ խնդիրներով, մտնելու հառաջադեմ ազգերի եղբայրության մեջ ու նրանց հետ միասին երազելու կյանքի վսեմ երազները, նրանց հետ միասին մասնակից լինելու համամարդկային մեծ խնդիրների, մշակույթի ազնիվ գործին ու նրանց հետ միասին գնալու դեպի մեծ կյանքը: Եվ մեր բախտավորությունն այն է, որ մենք միանգամայն ընդունակ ենք սրան, ու Էստեղ է, որ կարող ենք ասել՝ փոքր ժողովուրդ չենք մենք» (նույն տեղում, էջ 230):

ԱՐՄԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմական գիտ. թեկնածու

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՎԱՉԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆԻ...

Սկիզբը՝ էջ 5

Այսպիսի պարտավորեցնող տիտղոս եւ «շքեղ» շուրջառ էին սպասվում նաեւ 600 տարի անց՝ անազատության, սակայն պետականության նոր պայմաններում օծվող աստվածընտրյալ Վեհափառին:

Նրա կաթողիկոսական 39 տարիների մշտական ուղեկից եւ ականատես Սանդրո Բեթրուդյանը հայրապետական օծության պատմական պահի կարեւոր դրվագ է փոխանցում. «Ինձ վրա շատ է տպավորվել, երբ 1955-ին՝ օծումից հետո, ծաղկյա դահլիճում միաբանները, Գերագույն հոգեւոր խորհրդի անդամները եւ հյուրերը հերթով մոտենում ու համբուրում էին Վեհափառի օծյալ աջը: Հերթը հասավ բանաստեղծ Ավ. Իսահակյանին: Վարպետը խոնարիված մոտեցավ նորաօծ Հայրապետին: Վեհափառը կարմրեց, ձեռքը քաշեց եւ փորձեց թույլ չտալ, որ մեծ եւ ծերունագարդ Վարպետն այդքան խոնարիվի:

«Սիրելի՛ Վեհափառ, ես Հայոց Հայրապետի նորաօծ աջն եմ համբուրում, ոչ թե երիտասարդ Վազգեն եպիսկոպոսի», - ասաց Վարպետը եւ համբուրեց Վեհափառի աջը, այնուհետեւ երկու մեծերը գրկախառնվեցին» (Սուրբասյան Ս., *Մի դափնեճյուղ Վազգեն Ա-ի հիշատակին. հոդվածներ, հարցազրույցներ, «Նաիրի» հրատ., Եր., 2004, էջ 55*):

Սա նշանակում էր, որ Մեծ Վարպետի հեռատես աչքը երիտասարդ Կաթողիկոսի մեջ տեսել էր հանուր ժողովուրդի կողմից ընդունելի կերպար:

Հոկտեմբերի վեցին հոծ բազմության ներկայությամբ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգեն Ա Հայրապետը Հայոց կատարում է 11 եպիսկոպոսների ձեռնադրություն: Երկու օր անց նրան սպասում էր եւս մի խիստ պատասխանատու ծիսակարգ:

Դեռեւս 1954-ին Գեորգ 2 Չորեքյանի կողմից նախատեսված էր Մյուռնոնի օրինության արարողությունը, սակայն Կաթողիկոսի վերահաս մահը կասեցրեց սպասված Մյուռնոնիքները. «1926-ին Գեորգ Սուրենյանի կատարած Մյուռնոնիքներն էլ վեր, երկար ժամանակ միռնն չէր օրինուած Ս. Էջմիածնի մեջ: Վազգեն Կաթողիկոս հոկտեմբերի 8-ին (1955 թ.) 12 եպիսկոպոսներով ընկերակցութեամբ շքեղ հանդիսութեամբ եւ բազմամբոխ ժողովուրդի ներկայութեան, ս. Միռնոն օրինեց եւ հայրենի ժողովուրդին մեջ արծարծեց բարեպաշտական եռանդ» (Գրիգորեան Ս., *Վազգեն Վեհափառը (իր ծննդեան յիսուներորդ եւ գահակալութեան երրորդ տարեդարձերուն առիթով)*, Պեյրուզ-Լիբանան, 1958, էջ 15):

Շարունակելի

ԼՈՍԻՆԵ ՅԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ
Մանկավարժական գիտ. թեկնածու

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ՅԱՅԱՍՏԱՆ

Կրոնական, մշակութային, լրատվական երկշաբաթաթերթ

Հիմնադիր՝

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին

Հրատարակիչ՝

«Քրիստոնյա Հայաստան» թերթի խմբագրություն

Գլխավոր խմբագիր՝

Աստղիկ Ստամբուլյան

Գրանցման վկայական՝ 624

Խմբագրության հասցեն՝

Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածին

Հեռախոս՝ 517197

Էլ. փոստ՝ gristhay@etchmiadzin.am
astghikstam@gmail.com

web կայք՝

krishayas.wordpress.com

Ստոր. տպագր. 16.03.2018թ.

Տպաքանակը՝ 2100

Գինը՝ 50 դրամ